

S. BEGMATOV, K. KURBANOV

MUZÍKA

6-klass ushın sabaqlıq

Ózbekshe qayta islangen 6-basilıwınan
qaraqalpaqsha 3-basilıwı

*Ózbekistan Respublikası Xalıq bilimlendiriw ministrliği
basıwǵa usınıs etken*

Ǵafur Ǵulam atındaǵı baspa-poligrafiyalıq dóretiwshilik úyi
Tashkent – 2017

UO‘K 78 (075.3)=512.121

KBK 85.31 ya 0,71

B 34

Pikir bildiriwshiler:

Gulchehra DADABAEVA – Respublika Bilimlendiriw orayınıń «Muzıka ónerı, texnologiya, fizikalıq jetiklik hám salamatlıq» bólimi bas metodisti;

Vasila GAPPAROVA – Tashkent qalası Uchtepa rayonındağı 203-ulıwma bilim beriw mektebiniń muzıka mádeniyatı pání oqıtıwshısı.

Feruza AXMADEEVA – Tashkent qalası Sırǵalı rayonındağı 284-ulıwma bilim beriw mektebiniń muzıka mádeniyatı pání oqıtıwshısı.

Qaraqalpaqsha awdarmaǵa juwaplı redaktori:

S. Tajetdinova – Ózbekistan hám Qaraqalpaqstan Xalıq bilimlendiriw aǵlası, NMPInıń “Muzıkalıq tálim” kafedrasınıń baslıǵı, docent

Respublika maqsetli kitap qorı ǵárezetleri esabınan basıp shıǵarıldı.

S.Begmatov, K.Kurbanov.

Muzıka: 6-klass ushın sabaqlıq. – T.: Ǵafur Ǵulam atındağı baspa-poligrafıyalıq dóretiwshilik úyi. 2017. – 88 b.

UO‘K 78 (075.3)=512.121

KBK 85.31 ya 0,71

ISBN 978-9943-5006-1-7

© **S.Begmatov, K.Kurbanov**
© **Ǵafur Ǵulam atındağı baspa-poligrafıyalıq dóretiwshilik úyi, 2017**
Qaraqalpaqsha awdarma
© **“Bilim” baspası, 2017**

SÓZ BASÍ

Áziz oqıwshılar! Qolıńızdaǵı 6-klass «Muzıka» sabaqlıǵı sizlerdi muzıka dóretiwshiliginiń klassikalıq úlgileri menen jaqınnan tanıstıradı. Klassikalıq muzıka hár tárepleme jetik shıǵarmalardı óz ishine aladı.

Sabaqlıqtan xalıq folklorı hám awızeki professional muzıkası, Shıǵıs xalıqları muzıkası, zamanagóy estrada muzıkası, sonday-aq kompozitorlıq dóretiwshiligi haqqında túsiniń alasız.

Muzıkanı xalıq jaratadı. Al jıraw-baqsılar, sázendeler bolsa xalıqtan alıp qayta islep, rawajlandırıp, klassikalıq janrlar kórinisinde jáne xalıqqa inám etedi. Evropa usılındaǵı klassikalıq muzıka insan sanasınıń jemisi, yaǵnıy kompozitorlıq dóretiwshiliginiń nátiyjesi.

I sherekte xalıq awızeki professional muzıkası hám onıń janrlıq belgileri haqqında túsiniń beriledi; II sherekte zamanagóy muzıka dóretpeleri, ásirese ózbek hám qaraqalpaq estrada muzıkasına kóbirek itibar berilgen; III sherekte ázerbayjan, qazaq, turk, qırǵız, tájik, qaraqalpaq sıyaqlı shıǵıs xalıqlarınıń muzıkaları menen jaqınnan tanısasız; IV sherekte jáhán klassikalıq muzıka mádeniyatınıń rawajlanıwına úlken úles qosqan V.Mocart, L.Betxoven, F.Shopen, M.Glinka usaǵan Evropa kompozitorlarınıń dóretiwshiligi menen tanısasız.

Sabaqlıqtan ónimli paydalanıw ushın tómendegi shártli belgilerdi eslep qalıń:

– muzıka tırılaw;

– muzıka sawatı;

– jámáát penen qosıq aytıw

– sorawlar hám tapsırmalar;

– óz betinshe oqıw;

– dawıstı sazlaw shınıǵıwları

ÓZBEKISTAN RESPUBLIKASÍNÍN MÁMLEKETLIK GIMNI

Abdulla Aripov sózi

Mutal (Mutavakkil) Burxanov muzikası

Saltanatlı

1. Ser- qu- yosh, hur o'l- kam, el-
ga baxt, na- jot, Sen o'- zing do'st-lar- ga yo'l-dosh, meh-ri-
bon! Meh-ri- bon! Yash-na- gay to a- bad il-
mu fan, i- jod, Shuh-ra-ting por- la- sin to-ki bor ja-
hon! Ol- tin bu vo- diy- lar - jon O'z- be- kis-
ton, Aj-dod- lar mar-do- na ru- hi sen- ga yor! U- lug'
xalq qud- ra- ti jo'sh ur- gan za- mon, O- lam- ni mah- li- yo ay- la-

1. gan di-yor! 2. Bag'-ri *f*

2. gan di-yor!

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
 Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
 Yashnagay to abad ilm-u fan, ijod,
 Shuhrating porlasin toki bor jahon!

N a q a r o t:

Oltin bu vodiylar – jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
 Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
 Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
 Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

N a q a r o t:

Oltin bu vodiylar – jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASINIŃ MÁMLEKETLIK GIMNI

Ibrayim Yusupov sózi Najimaddin Muxameddinov muzikası

Saltanatlı

Jáy- hun ja-ǵa- sın- da ós- ken bay- te- rek

Tú- bi bir sha-qa- sı miń bo- lar de- mek. Sen

son- day sa- ya- lı qu- yash- lı el- seń Tı-

nış- lıq hám ıǵ - bal sen- de- gi ti- lek Diy- qan ba-

ba ná- pe- si bar je- rin- de Juw- san ań- qıp

kiy- ik qa - shar shó- lin- de Qa- ra- qal- pa- ǵıs- tan

Qa- ra- qal- pa- ǵıs- tan de- gen a- tıń - dı

Áw- lad- lar á- diw- ler jú- rek tó- rin-
 de jú- rek tó- rin- de

Jáyhun jağasında ósken bayterek,
 Túbi bir shaqası mıń bolar demek,
 Sen sonday sayalı, quyashlı elseń,
 Tınıshlıq hám ıǵbal sendegi tilek.

Naqıratı :

Diyqan baba nápesi bar jerinde,
 Juwsan ańqıp, kiyik qashar shólinde,
 «Qaraqalpaqstan» degen atıńdı,
 Áwladlar ádiwler júrek tórinde.

Aydın keleshekke shaqırar zaman,
 Mártlik miynet, bilim jetkerer oǵan,
 Xalqıń bar azamat, dos hám miyirban,
 Erkin jaynap-jasnap, máńgi bol aman!

Naqıratı

BIRINSHI SHEREK

MILLIY KLASSIKALÍQ MUZÍKA HAQQÍNDÁ TÚSINIK

1-tema. MILLIY KLASSIKALÍQ MUZÍKA

Klassikalıq muzıka – sheber sazendeler, qosıqshılar, maqomshılar, baqsı-jırawlar dóretken maqomlar, dástan namaları, kólemlı qosıq (ashula)lardı óz ishine aladı. Ádette olar «milliy klassikalıq muzıka», yamasa «awızeki professional muzıka» dep ataladı. Qaraqalpaq xalqınıń muzıkasınan bul túrdegi shıǵarmalarǵa keń kólemdegi qosıqlar, baqsı-jırawlar atqaratuǵın dástan namaları kiredi. Demek, klassikalıq muzıka xalıq muzıkasınıń professional dárejesindegi úlgilerinen bolıp sanaladı. Bul baǵıttaǵı shıǵarmalar eń kúshli, xalıqqa belgili sazende hám qosıqshılar, baqsı hám jırawlardıń atqarıwında saqlanıp, házirgi áwladqa jetip kelgen. Sol sebepten olardı atqarıwshıdan úlken tájiriybe, talant, muzıkalıq uqıp talap etiledi.

Klassikalıq muzıka úlken kólemdegi namalar hám qosıqlardan ibarat boladı. Olar mazmunı, dúzilisi hám jergilikli xalıqlardıń sóylew ayırmashılıqlarına qarap birneshe túrlerge iye. Bular Buxara–Samarqand, Xorezm, Surxandarya–Qashqadarya, Fergana–Tashkent, Qaraqalpaqstan úlkesi bolıp bólinedi. Sóylesiwdegi ayırmashılıqlar (dialekt) tek ǵana tilde emes, al muzıkada da bilinip turadı.

● *Klassikalıq muzıka úlgilerinen tırńlań.*

“Qaraqalpaqstan Respublikasınıń mámleketlik gimni”. İbrahim Yusupov sózi, Najimaddin Muxameddinov muzıkası

2/4 ólshemindegi ritmik dúzilmelerdi aytır:

- ?! 1. Klassikalıq muzıka haqqında sóylep beriń.
- 2. Qanday muzıka úlgilerine “milliy klassikalıq muzıka” deymiz?
 - 3. Milliy klassikalıq muzıka kimler tárepinen dóretiledi hám atqarıladı?
 - 4. Ózbekistandağı qanday úlkelerdı bilesiz jáne olardıń muzıkağa tásiiri qanday?

2-tema. MILLIY KLASSIKALÍQ SAZLAR

Milliy klassikalıq muzıkası eki túrden ibarat. Olardan biri tek saz namaları bolsa, ekinshisi aytım namalardan ibarat. Saz namaları eń ápiwayi namadan tartıp quramalı maqom úlgilerine deyingi shıǵarmalardı óz ishine qamtıydı.

Ádette milliy sazlar jeke atqarıwshı hám ansambl bolıp shertiw usılında atqarılǵan. Xalqımız súyip tıńlaytuǵın namalar júdá kóp. Olarǵa ózbekshe «Hojiniyoz I-II», «Chóli Iroq», «Mirzadavlat», «Rohat», «Aliqambar», qaraqalpaq xalıq namalarınan – «Kúnxoja», «Jekke baslı», «Miń túmen», «Qırmızı» hám «Sıy perde» namaların atap aytsaq boladı.

SÍY PERDE

Ortasha

The image displays a musical score for a folk ensemble. It consists of six staves of music, all written in treble clef with a key signature of one flat (B-flat). The score is characterized by complex rhythmic patterns and frequent changes in time signature, including 6/8, 3/8, 2/4, 3/4, and 6/8. The music features a variety of note values, including eighth and sixteenth notes, and rests. There are several instances of triplets, indicated by a '3' below the notes. The score also includes dynamic markings such as 'V' (forte) and 'V*' (faster forte), and articulation marks like accents and slurs. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

Xalıq sazları ansambli

Xalqımız arasınan milliy klassikalıq namalardı yaratqan hám atqarqan ataqlı sazendeler jetisip shıqqan. Olardan Usta Olim Kamilov, Yunus Rajabiy, Toxtasın Jalilov, Faxriddin Sodıqov, Muxaminadjon Mirzaev, Turgın Alimatov, qaraqalpaq sazendelerinen Esemurat Nurabıllaev, Aytjan Xojalepesov, Ibrayım Patullaev, Genjebay Tilewmuratov, Kárimbay Tınıbaevlardı atap ótsek boladı.

● Ózbekshe «Chóli Iroq», «Rohat», qaraqalpaqsha «Mırń túmen», «Dás nama» sazların tıńlań.

 Tómenдеgi namanı notaǵa qarap aytırń.

BOLALAR

Jumaniyaz Jabbarov sózi

Habibulla Rahimov muzıkası

Xud-di bog' -lar gul -che-cha-gi Qir- lar- da- yo

lo- la- lar, O'z-be-kis-ton ke- la- ja- gi - Bo- la-

lar, bo- la- lar, bo- la- lar! Biz quvnoqmiz,

sho'x,er-ka-miz Yo tog'- dan sha- lo- la- lar,
 Va-tan-ga por- loq er- ta-miz, Bo- la- lar, bo- la- lar,
 bo- la- lar... Bo- la- lar,
 lar, bo- la- lar!

Sevinch bo'lib yog'dik dilga,
 Misli shabnam jalalar,
 Biz iftixor, quvonch elga,
 Bolalar, bolalar, bolalar!

Boshingizdan quyosh sochdi,
 Mangu zarrin tolalar,
 Iqbol bizga bag'rin ochdi,
 Bolalar, bolalar, bolalar!

- ?! 1. Milliy klassikalıq sazlar degende qanday shıǵarmalardı túsinersiz?
 •• 2. Sizler qanday sazlardıń atların bilesiz?
 3. «Mıń túmen» sazın eske túsirip, aytıp beriń.
 4. «Balalar» qosıǵınıń avtorları kimler? Qosıqtı birgelikte aytıń.

3-tema. **MILLIY KLASSIKALIQ NAMALAR**

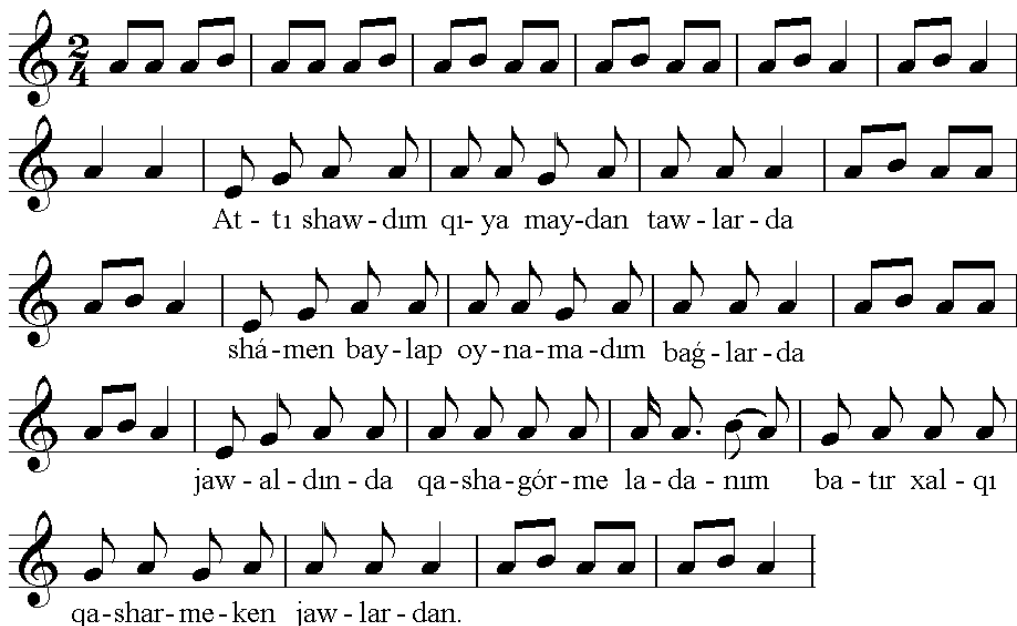
Milliy klassikalıq namalar – házirgi zamanagóy qosıqlardan óziniń dúzilisi, joqarı háwijliligi hám sózlerin klassikalıq shayırlar jazǵanlıǵı menen ajralıp turadı.

Milliy klassikalıq qosıqlar xalıq arasında keń tarqalǵan. Olardan «Ayralıq», «Muxalles» túrleri, «Sanalı geldi»,

«Eshbay» «Qoshım palwan», «Ġulpaq», «Sayqalı nalısh» qosıqların aytıwǵa boladı.

JORTÍWLÍ NAMASÍ

Shamurat jıraw Bekmuratov variantı

At - tı shaw - dım qı- ya may-dan taw - lar - da

shá-men bay-lap oy-na-ma -dım baǵ - lar - da

jaw - al - dın - da qa-sha-gór-me la - da - nım ba - tır xal - qı

qa-shar-me-ken jaw - lar - dan.

Bunday milliy qosıqlar negizinen klassikalıq shayırlar bolǵan Ájiniyaz, Berdaq, Kúnxoja hám basqa da shayırlardıń qosıqlarına jazıladı.

Bul qosıqlardı atqarıwshılar sazandeler ansambli járdeminde yamasa ózi shertken ásbap járdeminde atqaradı. Qaraqalpaq baqsıları duwtar-girjek hám bala-mannan paydalanadı.

A. Shamuratova, T. Raxmanova, G. Shirazieva, A. Atamuratova,

Milliy klassikalıq namalardıń atqarıwshısı, ataqlı baqsı Turǵanbay Qurbanov

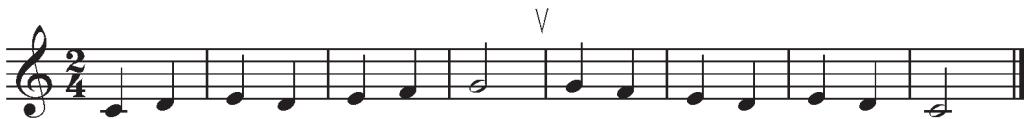
S. Mámbetova, Esjan Qospolatov, Genjebay Tilewmuratov, Turǵanbay Qurbanovlardı húrmet penen tilge alamız.

⊙ «Eshbay», «Ushshaq» hám «Muwsa sen yarı» namalarından birin tıńlań.

Tómendegi namaǵa dirijyorlıq etip, notaların anıq, tegis hám saz dawısta aytıń.

Asıqpay

1. Ashula qanday janr?
2. Milliy klassikalıq qosıqlardan qaysıların bilesizler?
3. Bunday qosıqlar qanday shayırlardıń sózlerine ayıladı hám olardan kimlerdi bilesiz?
4. Qosıq atqarıwshıları haqqında aytıp beriń.

4-tema. SHASHMAQOM – MILLIY KLASSIKALÍQ MUZÍKAMÍZDÍŃ NEGIZI

Shashmaqom – ózbek hám tájik xalıqlarınıń klassikalıq muzıkası bolıp sanaladı. Shashmaqom Buxarada XVIII ásirde tolıq qalıplesti. Onda 250 den artıq saz hám qosıqlar bar. Shashmaqom – altı maqom degen sóz. Olar «Buzruk», «Rost», «Navo», «Dugoh», «Segoh» hám «Iroq» dep ataladı.

Shashmaqomdı arnawlı tayarlıqqa iye qosıqshılar atqaradı. Olar «maqomshılar» dep ataladı. Olarǵa arnawlı maqom ansamblleri janapayshı boladı.

TASNIFI BUZRUK

Buzruk maqomınan

● *Shashmaqom quramındaǵı shıǵarmalardan (máselen, Tasnifi Buzruk) úzindiler hám de «Arıwxan» namasın tıńlań.*

“Muxalles” ansambli

Berilgen namanı túrlı ritmikalıq formalardan paydalanǵan halda aytıń.

- ?! 1. Shashmaqom degenimiz ne?
 ••2. Shashmaqomdi qurawshı bólimlerdi bilesizler me?
 3. Shashmaqom qay jerde hám qashan payda bolǵan?
 4. «Tasnifi Buzruk»dan úlgiler aytıp beriń.

5-tema. **FERǴANA-TASHKENT ÚLKESINIŃ MILLIY
 KLASSIKALÍQ MUZÍKASÍ. KATTA ASHULA**

Elimizde hárbir úlkeniń ózine tán muzikalıq dástúrleri bar. Fergana-Tashkent jolina aytilatuǵın klassikalıq qosıqlar sol jerde jasawshı xalıqlardıń sóylesiw dialekti, turmıs sharayatı, kásip-kári, etnikalıq ómiri negizinde payda bolǵan. Bu úlkeniń klassikalıq muzıkasına maqom jollarına sáykes dórelgen shıǵarmalar kiredi. Bular: «Bayot I–V», «Gulyor-Shahnoz I–V», «Dugoh Husayniy I–VII», «Chorghoh I–V»ler. Ásirese bul jerge tán bolǵan katta ashula janrı óz aldına itibarǵa iye.

DUGOH HUSAYNIY TARONASI

M.M. ♩ = 92 Xalıq muzıkası

Kel-sang a-gar kul-bam a-ro bosh us-ti-
 na, bosh us-ti-na...

Usı jol boyınsha úlgi bolarlıqtay xalıqqa tanılǵan ataqlı sazende-qosıqshılar boldı. Olardan Mamatbuva Sattarov, Joraxan Sultanov, Mamurjan Uzaqovlardı atap ótsek arızıydı.

Katta ashula – negizinen Fergana oypatında jasawshılardıń jergilikli usılında aytilatuǵın kólemlı vokal (aytım) janrlarınan bolıp esaplanadı. Xalıq arasında “patnisaki qosıqlar” dep te ataladı. Ádette katta ashulalar saz ásbabınıń járdemisiz

2-3 qosıqshılar tárepinen atqarıladı. Xalıq arasında bul qosıqshılardı katta ashulashılar dep ataydı.

Atqarıwshılar jetik ustazlardan tálím alğan, keń diapazonlı, kúshli dawısqa iye bolıwı shárt. Katta ashulalardı sheber atqarıwshılardan Hamraquł Qarı, Mamatbuva Sattarov, Joraxan Sultanov, Mamurjan Uzaqov, Ádiljan Yusupovlar xalqımızǵa jaqsı tanıs.

● *Bayot I, Mushkiloti Dugoh, Nasrulloi I jáne katta ashulalardan birin tıńlań*

 Tórende berilgen sazdıń atın anıqlap, notaǵa qarap aytıń hám de dawam ettiriń.

- ?! 1. Fergana-Tashkent úlkesi qanday milliy klassikalıq muzikasına iye? Atların sanap ótiń.
2. Úlkeniń ataqlı katta ashulashılarının kimlerdi bilesiz?
3. “Dugoh Husayniy taronasi” namasınan úzindi aytıp beriń.

6-tema. XOREZM ÚLKESINIŃ KLASSIKALÍQ MUZÍKASI

Xorezm eń eski mádeniyatqa iye bolǵan úlkelerdiń biri bolıp, óziniń mádeniyatı hám kórkem óneri menen Orta Aziya mádeniyatınıń rawajlanıwına úlken úles qosıp kelgen.

Xorezm klassikalıq muzıkası janrlarǵa bay. Maqomlar maqom stilinde jaratılǵan nama hám qosıqları, ózine tán dástan atqarıwshılıq usıllarına iye. Sonlıqtan da “Xorezm alti yarım maqomları” dep ayıladı.

Xorezmda maqomlardan bólek ózlerine tán «Suvora», «Naqsh», «Faryod» sıyaqlı klassikalıq sazlar hám qosıqlar bar. Bular naǵız Xorezm muzıkalarınıń úlgileri bolıp sanaladı.

Xorezm klassikalıq muzıkalarınıń jáne bir túri – bul dástan atqarıwshılıq óneri. Bul jerde baqsılar hám qosıqshılar tar,

girjek, qosnay, tanbur, duwtar, sırnay hám dáp ásbaplarınan paydalanıladı.

Xorezm klassikalıq muzıkasınıń ustazları Madrahim She-raziy, Hojixon Baltaev, Kámiljan Ataniyazovlar bolıp sanaladı.

Xorezm úlkesiniń qosıqshı hám sazendeler ansambli

● “Suvora” hám “Feruz I” namaların tíñlań.

ALIQAMBAR

Xorezm baqsishılıq jolları.

Baqsishılıq Xorezm xalqı arasında keń tarqalğan ónerlerdiń biri. Ol ózine tán belgileri menen basqa úlkelerden ayırılıp turadı. Bul jerde baqsılar dástanlardı atqarǵanda namalardı ashıq dawıs penen aytadı. Sonısı menen qaraqalpaq jırawları hám Surxandárya baqsılarının pariq qıladı.

- ?!
- 1. Xorezm úlkesi mádeniyatı haqqında nelerdi bilesiz?
 - 2. Xorezm milliy klassikalıq muzıka úlgileri haqqında sóylep bering.
 - 3. Xorezm dástanshılıq óneri haqqında sóylep beriń.
 - 4. “Aliqambar” sazınan úzindi orınlap beriń.

7-tema. **SURXANDÁRYA-QASHQADÁRYA ÚLKESINIŃ MILLIY KLASSIKALÍQ MUZÍKASÍ**

Surxandárya hám Qashqadárya úlkesi óziniń jergilikli úrip-ádet jáne dástúrleri menen ayırılıp turadı. Olardıń milliy klassikalıq muzıkası kóbisi baqsishılıq óneri menen tikkeley baylanıslı.

Dástan atqarıwshılardıń ózgesheligi sonda – olar aytım namaların biziń jırawlarǵa uqsap tamaqtı qırıp, jırlap aytadı, biraq dombıra súyemellewinde orınlaydı. Demek, bul úlke kóbine dástan atqarıwshılıq óneri menen tanılǵan. Surxandárya hám Qashqadárya úlkelerinde dástan atqarıwshılardı júzbası, baxshi yamasa shayır deb ataydı.

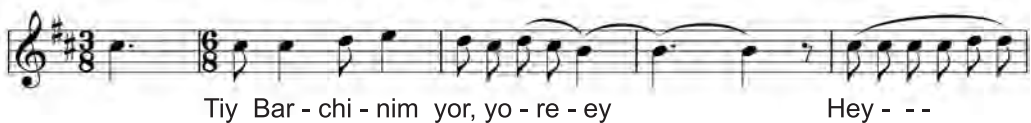
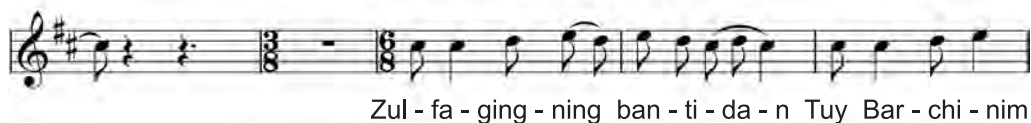
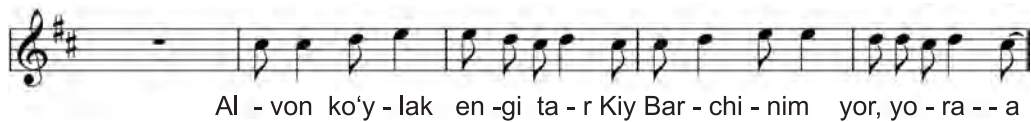

Bul úlkede eń kóp tarqalǵan dástanlar “Alpamis”, “Góruǵlı”, “Allanazar Alchınbek”, “Kelinay”, “Altın qabaq” hám t.b.

QULTAY MENEN GÚLPARSHÍNÍN’ HÁWJAR AYTÍSQAN JERI

(“Alpamis” dástanınan)

Abdinazar baxshi Poyonov variantı

● “Alpamis” dástanınan úlgiler tıńlań.

Bi-lim de kúsh-li, I-lim de kúsh-li, O-lar a-ğa-yın, A-ğa-yın mis-li.

MUNAJJIM BOBOM

Polat Mómin sózi

Nadim Narxojaev muzikası

Tezlew

Os-mon-lar-da nur ko'zlarin-giz, Cha-raq-lay-di
 yul-duz-la-rin-giz. Os-mon-lar-da nur ko'z-la-rin-giz,
 Cha-raq-lay-di yul-duz-la-rin-giz. A- mir Te-mur ru-
 hi bo'-lib yor, Yash-na-moq-da bu o- zod di-yor.

Sa-mar- qand- da, Sa-mar- qand- da bor- day-siz mu-dom,
 Ey mu-naj- jim, Ey mu-naj- jim, U-lug'- bek bobom,

U- lug'- bek bo- bom.

Fan ko'ksida yashaysiz hamon,
Ardoqlagay jahon-u zamon.
O'chmagaydir hech izlaringiz,
Biz yerdagi yulduzlaringiz.
Samarqandda bordaysiz mudom,
Ey munajjim, Ulug'bek bobom.

Surxandárya–Qashqadárya dástan atqaríwshılıq jolları.
Surxandárya–Qashqadárya dástan atqaríwshılıq jolları ózine tán bolıp, tamaqtı qırıp, jırlap aytıw jolı menen aytadı. Dástan aytqanda tek jalǵız dómbıra súyemellewinde aytadı. Bul úlkeniń xalqı arasında “Alpamıs”, “Góruǵlı”, “Allanazar Alchinbek”, “Kelinay”, “Altın qabaq” sıyaqlı dástanlardı aytıp, ataqqa iye bolǵan baqsılar kóp. Abduqaxxor Raximov, Shoberdi Baltaev, Abdinazar Poyanov, Muhammad Eshbaevlar usınday baqsılar qatarına kiredi.

- ?! 1. Surxandárya–Qashqadárya milliy klassikalıq muzıka janları haqqında sóylep bering.
•• 2. Qanday dástanlardı bilesizler?
3. Shayır-baqsılardıń atların aytıp beriń.

8-tema. **QARAQALPAQ XALQINIŃ MILLIY KLASSIKALIQ MUZİKASI**

Qaraqalpaq xalqınıń muzıka mádeniyatı óziniń uzaq tariyxına iye. Xalıqqa tereń mazmunlı sazların, qosıqların, dástanların jıraw, baqsılarınıń atqarıwında biziń dáwirimizge jetkerip bergen.

Sol atqarıwshılardıń bir túri– jırawlar. Ádette jırawlar ózleri qobız ásbabın shertip, biziń milliyliğimizge tán tamaqtan

aytlatuğın dawıs penen termeler, dástanlar aytqan. Termeler negizinen násiyat qosıqlarınan ibarat bolđan. Al dástanlarǵa kelsek olar batırılıq dástanlardı jırlağan. Ol dástanlardan «Edige», «Alpamıs», «Qırıq qız» hám tağı basqalardı aytıwǵa boladı.

Xalqımızǵa Soppaslı Sıpıra jıraw, Jiyen jıraw, Nurabulla jıraw, Ógiz jıraw, Qurbanbay jıraw, Qıyas jıraw, Jumabay jıraw Bazarovlardıń atları jaqınnan tanıs.

⦿ *Jırawlar aytqan terme, dástanlardan úlgiler tıńlań.*

QARAQALPAQ BAQSÍSHÍLÍQ MEKTEBI

Xalqımızdıń dúrdana baylıqları bolđan namaların, qosıqların hám dástanların álpeşlep, urpaqtan-urpaqqa jetkerip bergenlerdiń biri baqsı dep ataladı. Olar xalıq arasınan shıqqan talantlı sazende, qosıqshılar bolđan. Baqsılar ádette xalıq qosıqların hám lirikalıq dástanların aytqan. Ózleri duwtar shertip, qasına járdemshi girjekshi hám bala-manshılardıń kómeginde namalardı, qosıqlardı atqarǵan. Baqsılar «Ǵarip Ashıq», «Yusip Axmet», «Góruǵlı», «Sayatxan Hámra» sıyaqlı dástanlardı aytqan.

Xalqımızdın súyikli baqsıları Muwsa, Esjan, Japaq Shamuratov, Genjebay Tilewmuratov, Óten Tóreshov, Turǵanbay Qurbanovlardın atları jaqınnan tanıs.

● *Baqsılar aytqan xalıq qosıqların tırılań.*

- ?!
1. Qaraqalpaq milliy klassikalıq muzıkası haqqında sóylep beriń.
 - 2. Jırawlar qanday dástanlardı jırlaǵan?
 3. Xalıq húrmetine bólengen qanday jırawlardı bilesiz?
 4. Baqsılar qanday ásbapta shertken?

MILLIY KLASSIKALÍQ MUZÍKANÍŃ MÁDENIYATÍMÍZDAǴÍ ORNÍ

Muzıka mádeniyatı xalıqlardı bir-birine jaqınlastırıp, doslıqtı bekkemlewshi rolin atqaradı. Milliy muzıka miyrasların abaylap, tolıq saqlaǵan xalıq ruwxıy jaqtan bay sanaladı. Onday xalıqtıń keleshegi aydın boladı. Milliy muzıkalar xalıqtıń ǵáziynesindegi baylıǵı. Sebebi olar usta sazandeler tárepinen ásirler boyı dóretilip, áwladtan-áwladqa ótip, bizge jetken.

Sol sebepli hárbir dáwir dóretiwshileri óz xalqınıń ótmishin, klassikalıq muzıkasın húrmetlese, oǵan súyense, hám sol joldı dawam ettirse,

keleshek ushın biybaha miyras qaldırǵan boladı. Hárqanday zamanagóy dóretpe ótmish dástúrleri menen suwǵarılsa milliy mádeniyat gúllene beredi.

⊙ Xalıq dástanlarınan úlgiler tırılań

- ?! 1. Milliy klassikalıq muzıka haqqında nelerdi bilesiz?
2. Klassikalıq muzıkanıń turmısımızdaǵı ornı hám áhmiyeti qanday?
3. Zamanagóy mádeniyatqa klassikalıq muzıka ne beredi?
4. Klassikalıq muzıkanıń mádeniyatımızǵa tásirin qalay túsinesiz?

TEST JUMÍSÍ

1. Klassikalıq muzıka degen ne?

- a) Iri formadaǵı quramalı saz namaları hám qosıqlar;
- b) 4 bólimnen ibarat muzikalıq janr;
- c) Kupletli shıǵarma.

2. Klassikalıq muzıka jáne qanday at penen ataladı?

- a) Folklor muzıkası; b) Professionalıq muzıka;
- c) Zamanagóy muzıka.

3. Milliy klassikalıq sazlar qaysı saz-ásbaplarında shertiledi?

- a) Skripka, violonchel, fortepiano; b) Dáp, baraban, litavra; c) Tanbur, duwtar, girjek.

4. Klassikalıq qosıq (ashula) qanday boladı?

- a) 4 kupletten ibarat; b) Iri simfoniyalıq shıǵarma;
- c) Úlken háwijli shıǵarma.

5. Milliy klassikalıq qosıq (ashula) atqarıwshılardıń biz ne dep ataymız?

- a) Baqsı; b) Hofiz; c) Shoir.

6. Shashmaqom qashan hám qaerde tolıq qalıplesken?

- a) XVIII ásirde Buxarada; b) XVI ásirde Samarqandta;
- c) XVIII ásirde Tashkentte.

7. Shashmaqom qanday mánini bildiredi?

- a) Klassikalıq qosıq (ashula); b) Altı maqom;
- c) Altı saz.

8. “Patnisaki ashula” dep qanday shıǵarmaǵa aytiladı?

a) Katta ashula; b) Naqiratlí ashula; c) Lirik ashula.

9. Surxandárya-Qashqadárya milliy saz-ásbapları qaysılar?

a) Tanbur, duwtar, sırnay; b) Dombıra, qobız, sıbızgı; c) Awǵan rubabı.

10. Katta ashula qaysı úlkeniń muzıka stılınde ushırasadı?

a) Surxandárya-Qashqadárya; b) Fergana-Tashkent; c) Buxara-Samarqand.

KROSSVORD

1	M						
2	U						
3	M						
4	T						
5	O						
6	Z						
7	M						
8	U						
9	S						
10	I						
11	Q						
12	A						

1. Ózbek klassikalıq muzıkasınıń eń jetik janrı.
2. Praktıkada keń tarqalǵan shoq jáne 6/8 ólshemindegi dástiń (ritm) atı.
3. Ózbek xalıq saz-namasına bastakor I. Ikromov tárepinen sóz qoyılǵan belgili xalıq qosıǵı.
4. Milliy muzıka atqarıwshılıǵında jetekshi saz-ásbabı.
5. Ózbekistan Respublikası gimniniń avtorı.
6. Ózbek klassikalıq shayırası.
7. Ózbekistan Respublikasınıń muzıkalıq simvolı.
8. “Qaro kózim...” sózleri menen baslanatuǵın klassikalıq qosıq (ashula).

9. Xorezmge tán klassikalıq qosıqlardıń atı.

10. Shashmaqomniń 6-maqomınıń atı.

11. Ózbek xalıq saz naması.

12. Ózbek xalıq dástanı.

II SHEREK

ZAMANAGÓY MUZÍKA HÁM ONÍN TIYKARGÍ ÓZGESHELİKLERI

1-tema. ZAMANAGÓY ÓZBEK MUZÍKASÍ

*Ataqlı kompozitor
hám dirijyor*

Qurbanbay Zaretdinov

Zamanagóy ózbek muzıkası degenimizde, házirgi kúnde atqarılıp atırǵan muzıka túrlerin túsinemiz. Olar janr boyınsha hár qıylı bolıp, eń ápiwayi muzıka úlgilerinen tartıp úlken kólemli slúgarmalardı da óz ishine aladı. Demek bular xalqımızdıń folklor muzıkası, maqomlar, melodist dóretiwshilerdiń shıǵarmaları hám kompozitorlardıń zaman baǵıtına sáykes dóretken hár qıylı kólemdegi shıǵarmaları.

Sol muzıkalardıń arasında kompozitorlardıń dóretiwshiligi keń rawajlanıp, olar dóretken shıǵarmalar xalqımızdıń muzıka ıqlasbentleriniń arasına, keń tarqaldı. Dúnya muzıka mádeniyatınan orın alǵan opera, balet, simfoniya, oratoriya, kantata, muzıkalı drama, syuita, poema qusaǵan janrlarda jetik shıǵarmalar dóretildi.

Iri shıǵarmalar dóretken kompozitorlardan Muxtar Ashrafiy, Aleksey Kozlovskiy, Sulayman Yudakov, Mutal Burxanov, Ikram Akbarob, Rustam Abdullaev, Mustafo Bafoev, Mirsadiq Tájiev, Mirxalil Maxmudov, Georgiy Mushel, Sayfi Jalil, oratoriyadan tartıp balalar qosıqlarına shekem qálem terbetken kompozitorlar Shermat Yarmatov, Nadim Narxojaev, Alisher Ikramov, Dilorom Amanullaevalardı aytıp ótsek boladı.

⊙ A. Mansurovniń “Moziydan sado” poema-fantaziyasın tıńglap, muzikalıq filmdi tamasha qılıń.

♫ Tómendegi namani 3/4 ólsheminde dirijyorlıq qılıp, notaların anıq, tegis hám saz dawısta aytıń.

Ortasha tezlikte

- ?! 1. Zamanagóy muzıka túrleri haqqında aytıp beriń.
•• 2. Qanday janr hám shıǵarmalar dúnyanıń barlıq jerinde birdey qızıǵıwshılıq penen qabıllanadı?
3. Zamanagóy usılda shıǵarmalar dóretken qanday kompozitorlardı bilesiz?
4. Zamanagóy qosıqlar dóretken balalar kompozitorlarınan kimlerdi bilesiz?

2-tema. ZAMANAGÓY MUZÍKA. QARAQALPAQ MUZÍKASÍ

Festivaldan kórinis

Hárbir dáwir óz rawajlanıw dárejesiniń negizinde óziniń ruwxıy álemine iye boladı. Qaraqalpaq xalıq muzıkası ádette bir dawıslı (monodiyalıq) muzıka kórinisinde biziń dáwirimizge kelip jetken. Respublikamızda professional muzıkaǵa oqıtıw baslanıp, muzıka mektepleri,

bilim jurti, muzıkalıq teatrlar ashılǵannan keyin kóp dawıslı muzıkalıq shıǵarmalar rawajlana basladı.

Ótken ásirdeń 70-jılları xalqımızdıń birneshe talantlı jasları arnawlı bilim alıp kelip, dóretiwshilik islerin basladı. Bular, Najimaddin Muxammeddinov, Ğayıp Demesinov, Dariko Jańabaeva, Saparbay Palwanov, Marqabay Jiyemuratov, Ulbiybi Abdullaeva hám taǵı basqalar.

N. Muxammeddinov birinshi qaraqalpaq operası «Ájiniyaz», balet «Ayjamal»dı, al Ğ. Demesinov bolsa birneshe simfoniya, koncertler jazıp, saxnalarda qoyıldı. Sonday-aq, kompozitorlarımız xalqımız ğáziyesin kóp sanlı koncertler, instrumental shıǵarmalar, romanslar, xorlar menen bayıttı.

● Ğ. Demesinovtıń 1-simfoniyasınan úzindi, R. Abdullaev muzıkası, N. Narzullaev sózine jazılǵan “Mustaqıllıq lolalarımız” qosıǵın, tıńlań.

“Ózbeǵımdan aylanay” D. Azamova sózi, G. Qoshqarova muzıkası.

sof 1 kich 2 kat 2 kich 3 kat 3 sof 4
sof 5 kich 6 kat 6 kich 7 kat 7 sof 8
sof intervallar 1, 4, 5, 8. sifat intervallari 2, 3, 6, 7.

- ? 1. Zamanagóy muzıka haqqında aytıp beriń.
• 2. Olardıń jáne qaysı qosıqların bilesiz?
3. “Ózbeǵımdan aylanay” qosıǵı qaysı ladta jazılǵan?
4. “Ózbeǵımdan aylanay” qosıǵın janlı, sózlerin anıq qılıp yadnan aytıń.

3–4-temalar. FOLKLOR MUZİKASÍ HÁM DÁSTAN ATQARÍWSHÍLÍQ ÓNERI

Folklor muzıkası – bul milliy dástúrlerimizdiń muzıkadaǵı kórinisi desek boladı. Xalqımızdiń milliy baylıǵı bolǵan folklor miyrasın keleshek awladqa jetkeriw maqsetinde folklor ansambllerin dúziw zaman talabına aylandı. Házirge kelip hámme wálayatlarda folklor ansamblleri dúzilip, xalıqqa xızmet etip atır.

Muzıka miyrası arasınan keń orın alǵan folklor muzıkasınıń salt-dástúr, hár qiyli máresimlerine arnalǵan túleri bar.

Háyyiw, lapar qosıqları, termeler, xalıq folklor muzıkasınıń negizgi janlarınan esaplanadı.

Ózbek xalqınıń folklor muzıkasına dástanlardı atqarıw da kiredi.

Balalar folklor ansambli

Dástanlar Ózbekistanda eki baǵdar (jol) menen atqarıladı. Bular Xorezm hám Surxandárya-Qashqadárya jolları. Xorezmli baqsılar tar, garmon, dáp járdeminde aytsa, Surxandárya-

Qashqadarya baqsilari dombira yordamida tamar qirip, jirlap aytiv jolli menen atqaradi.

● Folklor ansambli atqarivinda nama tirilani.

Os- mon-ning os- ti yer-mi, yer - ning us - ti os - mon mi

ÓZBEKISTON – JANNAT

Dilshod Rajab sózi

Xurshida Hasanova muzikasi

Ortasha tempte

Sig'-ma-sa ham o'-zi do'st-ga Jo-yi bor u- ning,

Yo'-lov- chi-ga bir pi- yo- la cho-yi bor u- ning.

Do'p-pi- si- ni ko'k- ka o- tib, Shod-lan- sa ar- zir.

Do'p- pi- si- ni ko'k- ka o - tib, Shod-lan-sa ar- zir.

O'z-be- kis- ton de-gan jan- nat jo- yi bor u- ning. O'z-be-

kis- ton - jan- nat. O'z- be- kis- ton - jan- nat.

O'z-be-kis- ton de-gan jan- nat jo- yi bor u- ning. O'z-be-

O'z-be-kis- ton de-gan jan- nat jo- yi bor u- ning.

O'g'il-qizi yorug' yulduz,
Oyi bor uning.
O'chmas izi, bosadigan
Toyi bor uning.

Naqarot

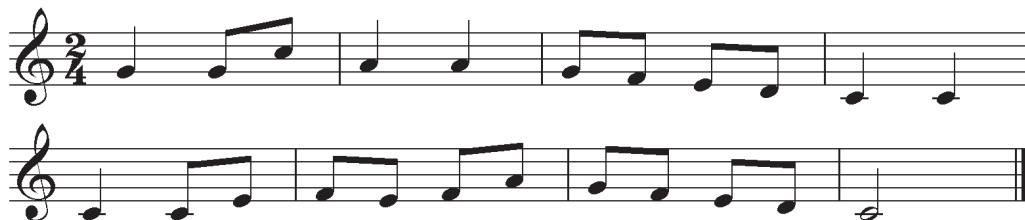
Genjexan apa
Esimbetova

Genjexan apa Esimbetova qaraqalpaq folklor qosıqları jáne shıńqobız sazlarınıń sheber atqarıwshısı edi. Ol 1927 jılı Qanlıkól rayonında tuwıldı. Uzaq jıllar dawamında Shomanay rayonında ápiwayı jumısshı bolıp isledi. Ol atqarǵan “Aqsaq jorǵa”, “Muńlı qız” hám basqa birneshe shıńqobız sazları Qaraqalpaqstan milliy radiosınıń altın fondında saqlanıp kelmekte. 2000-jılı UNESCO ekspediciyası tárepinen Genjexan apadan kóp folklor qosıqları hám shıńqobız sazları jazıp alındı.

Folklor muzikası. Folklor muzikası óz wazıypası hám de atqarılıw jaǵdaylarına qaray eki toparǵa bólinedi. 1. Belgili waqıtta hám belgili orında (jerde) ǵana atqarılıwı shárt bolǵan qosıqlar. 2. Qálegen jerde hám waqıtta atqarıla beretuǵın qosıqlar.

Birinshi toparǵa toy menen baylanıslı aytılatuǵın “Háwjár”, “Yar-yar”, “Bet ashar”, onnan basqa “Yaramazan” aytımları, miynet saltı menen baylanıslı “Aydar-aydar” hám taǵı basqa salt-dástúr jırları kiredi.

Ekinshi toparǵa túrli mazmundaǵı lirikalıq (“Pashshayı kóyleǵın”, “Aqsuǵúl”, “Muńlı qız”, “Jeńgejan”), tariyxıy (“Boz-ataw”, “Shımbay”), házil-dálkek (“Gewishim”), násiyat (“Bol-masa”) qosıqları kiredi.

- ?! 1. Folklor muzikası haqqında ne bilesizler?
•• 2. Ózbek dástan atqarıwshılıq jolları haqqında aytıp beriń.
3. “Ózbekiston – jannat” qosıǵınıń avtorları kimler?
4. “Ózbekiston – jannat” qosıǵın birgelesip aytırń.

5-tema. **ESTRADA MUZİKASÍ.** **BATÍR ZAKIROV HÁM “YALLA” TOPARÍ**

Eстрада muzikası – bul jeńil xarakterdegi muzıka bolıp, túp-tamırı batıs elleri teatr tamashalarından kelip shıqqan. Bul batısta keń tarqalǵan muzıka mádeniyatınıń tásirinde rawajlandı hám áste-aqırın jaz, Evropa hám Shıǵıs garmoniyası, ritmikası, rok, pop sıyaqlı baǵdarlar estradani iyelep aldı.

Ózbekistanda estrada muzikası XX ásirdeń 50-jılları qalıplese basladı. Buǵan tanıqlı estrada juldızı Batır Zakirov tiykar saldı.

«Yalla», «Paxtaoy», «Navo», «Sado» siyaqli estrada toparlari payda boldi. Asirese, 80–90-jillardan baslap dunya estrada atqariwshiligina ten kele alatuvin rok, rep gruppalari duzildi.

Estrada muzikasi garezsizlik jillarında sapa jagınan adewir osti. Jaslar ushin ken imkaniyatlar jaratilganligi ulken jetiskenliklerge alıp keldi. Nasiba Abdullaeva, Kumush Razzoqova, Yulduz Usmanova, Ravshan Komilov, Ozodbek Nazarbekov, Gulsanam Mamazoitova, Sevara Nazarxon, Maqset Otemuratov, Gulinara Monteewa, Aygul Nadirova siyaqli atqariwshilar qaliplesti. Olardin doretiwshiligi “Milliy estrada” degen tusinikke saykes kelip, jaslar arasında oz iqlasbentlerin tapti.

BATIR ZAKIROV – ozbek estrada muzikasinin negizin salgan, milliy estrada korkem onerinin biyik tulgası edi. Ol ajayip qosiqshi, shayir, xudojnik, dramaturg ham rejissyor edi.

Estrada qosiqshisi Batir Zakirov

B.Zakirov Tashkent mámleketlik konservatoriyasında, Tashkent teatr hám súwretshilik institutında bilim alǵan.

Oı «Arab tangosı», «Habiba», «Rano», «Gazli», «Maftun boldım» sıyaqlı kóp sandaǵı qosıqları menen xalqımızdıń júreginen jay aldı.

B. Zakirov qosıq aytıw menen birge jas talantlılardı izlep tawıp, olarǵa jol-jorıq kórsetiwde kóp miynetler isledi.

«YALLA» TOPARÍ. Ózbek estrada muzıkasınıń maqtanıshı bolǵan «Yalla» ansambli 1971-jılı shólkemlestirildi. Ansambldıń dáslepki aǵzaları Batır Zakirovtıń shákirtleri bolǵan Teatr instituti hám konservatoriya studentlerinen ibarat edi. «Yalla» dáslep VIA (vokal instrumental ansambli) kórinisinde is baslap, Ózbekistanda birinshilerden bolıp estrada rok gruppalarınıń qatarınan orın aldı. Olarǵa kóp jıldan berli Farrux Zakirov basshılıq qılıp kelmekte. Oı «Yalla»ni professional dárejesine kóterdi.

Olardıń atqarǵan «Úshquduq», «Shayxana», «Mahbubam shıraylı», «Yallama yarım», «Ġayra-Ġayra», «Qilpillama» sıyaqlı qosıqları ózbek estrada muzıkası ğáziynesinen belgili orın aldı.

“Yalla” ansambli

QARAQALPAQ ESTRADA MUZİKASÍ

Ózbekistan Respublikasında xızmet kórsetken artist
Aygúl Nadırova

Allayarov, Ótebay Temirxanov, Marjan Tilewmuratovalar kóp xızmet islegen. Sońǵı jılları estrada janrı keń rawajlanıp kóp ǵana xalqımız súyip tırılaytuǵın qosıqshılar payda boldı. Bulardan Zamira Xojanazarova, Mirzagúl Sapaeva, Gúlnara Mónteeva, Maqset Ótemuratov, Aygúl Nadırova hám taǵı basqalar.

ZAMIRA XOJANAZAROVA. Qaraqalpaq estrada muzıkasınıń rawajlanıwına úlken úles qosqan jarqın juldızlardıń biri – Zamira Xojanazarova edi. Ol óziniń júdá qısqa ómiri dawamında xalqımızdıń júrek tórinen orın aldı. Dáslep ol «Qırıq qız» estrada ansamblinde, sońınan Qaraqalpaq mámleketlik filarmoniyasınıń simfoniyalıq orkestri quramında solist bolıp isledi. Ásirese onıń Qaraqalpaqstan Respublikasınıń Teleradio komiteti janında dúzilgen «Oynasın» estrada ansambliniń solisti bolıp islegen jılları dóretiwshilik ómiriniń gúllegen

dáwiri boldı. Z. Xojanazarovanıń repertuarında kompozitorlar D. Jańabaevanıń «Shaǵalalar», S. Palwanovtıń «Hújdan» muzikalı dramasınıń ariya, Q. Hilalovtıń «Qaylarda ediń, muhabbat» qosıqları belgili orın iyeledi. Bunnan tısqari estrada usılında qayta islengen «Ayrılıq», «Adıńnan», «Kelte nalış» sıyaqlı xalıq qosıqların júdá sheber atqarıp, tıńlawshılar qálbinen tereń orın aldı.

● *B. Zakirovtıń atqarımında “Arab tangosi” hám “Rano”, “Yalla” ansambliniń atqarımında “Shahrisabz”, “Toshkentim”, “Chayxana”, Zamira Xojanazarova atqarımında (“Tuwılǵan jer”) qosıqların tıńlań.*

TOLQÍN

Sapar Xojaniyazov sózi

Japaq Shamuratov muzıkası

Tez, yoshlı

Tolqın-la-sıp e-ser sa- mal

Til-le-ri-nen dúr sha-shı-lar

Jawdırlasıp háy-keł túy- me

O-yın et-sin ji-git qız- lar

Júzmiń jil-wa na-zi me- nen

Tań qaldırǵan sa-zı me- nen

Oynap kúlip ya-rı me-nen ha-ha-ha Jil-wa-sı-na e-tip qu- mar.

2. Qolda oynap tilla sazi,
Kókke jetip xosh hawazi,

Hawaz benen jer gúñirentip,
Júrse aldında sárdarı.

N a q ı r a t ı :

Estrada janrların parıqlay biliw.

Estrada óneriniń janr hám túrleri kóp. Baslı baǵıtı ekew, yaǵnıy estrada qosıqshılıǵı jáne saz atqarıwshılıǵı. Xalıq arasında keńnen tarqalǵan túrleri – rok, pop, rep, jaz dep ataladı. Hárbir túriniń óz forması, ózgeshelikleri hám atqarıwshılıq stili boladı. Rok – saldamalı, awır jol; pop – massalıq janr bolıp, túrleri kóp. Biz kúndelikli turmısta tıńlaytuǵın estrada qosıqlarınıń kópshiligi mine usı janrǵa dárek. Rep – jaslar arasında keń tarqalǵan, sózlerdi ritmikalıq irǵaqlar menen oqıwǵa tiykarlanǵan janr.

- ?!
1. Ózbek hám qaraqalpaq estrada muzıkası qashan qalıplese basladı?
 2. Sizler qanday estrada toparların bilesizler?
 3. “Yalla” jáne “Miyras” ansambliniń xızmetleri haqqında nelerdi bilesiz?
 4. “Tolqın” qosıǵın yadlań hám aytırń.

6-tema. **MUZÍKA BOYÍNSHA KÓRIK-TAÑLAW HÁM FESTIVALLAR**

Milliy muzıka ónerin jáne de rawajlandırıw maqsetinde Respublikalıq hám xalıq aralıq kórik-tañlaw hám festivallar ótkeriw házirgi kúnde dástúrge aylanıp barmaqta. Mısalı, “Yagonasan, muqaddas Vatan”, “Barhayot an’analar”, Respublikalıq kórik-tañlawlar hár jılı turaqlı túrde ótkizilmekte.

Bunnan tisqari Molla Toyshı Tashmuxammedov, Domla Halim Ibadov, Ma’murjon Uzaqov, Kamiljan Ataniyazov, Atajan Xudayshukurov, Ayımxan Shamuratova, Japaq Shamuratov sıyaqlı kórkem óner ǵayratkerleriniń yubiley sánelerine baǵıshlanǵan konkurslar bolıp ótip atır.

Folklor ansamblleriniń kórik-tañlawları, jıraw-baqсылardıń bellesiwleri de dástúrge aylanıp barmaqta.

Milliy klassikalıq muzıkaǵa baǵıshlap Samarqand qalasında ótkizilip kiyatırǵan Xalıq aralıq «Sharq taronalari» festivalı milliy muzıkamızdıń rawajlanıwında óz aldına orınǵa iye.

Festivallar hám kórik-tańlawlar baǵdarlamalarınan filmler tamasha qılıń (máselen, “Sharq taronaları” festivalı h. t. b.)

“Tolqın” qosıǵı. R. Tolib sózi, N. Narxojaev muzıkası.

Tómendegi namaǵa dirijyorlıq qılıp, notaların anıq, tegis hám saz dawıs penen aytıń:

Háreketsheń

- ?! 1. Zamanagóy shıǵarmalar dóretetuǵın qanday kompozitorlardı bilesizler?
2. Ózbek hám qaraqalpaq zamanagóy muzıkası haqqında ne bilesizler?
3. Folklor muzıkasına tán baslı belgiler qaysılar?
4. Ózbek hám qaraqalpaq estrada muzıkasınıń tiykarın salǵan kimler? Olardıń qanday qosıqların bilesizler?
5. “Yalla” hám “Oynasın” toparları haqqında soylep beriń.
6. Házirgi kúndegi qanday estrada qosıqshıların bilesizler?

TEST JUMÍSÍ

1. Zamanagóy muzıka degen ne?

- a) Folklor muzıkası, yallalar; b) Baqsılar óneri;
c) Házirgi kúnde atqarılatuǵın muzıka túrleri.

2. Folklor muzıkası degende neni túsinemiz?

- a) Bastakorlar tárepinen dóretilgen shıǵarmalar;
b) Iri kólemlı klassikalıq shıǵarmalar;
c) Kúdelikli turmıs penen baylanıslı xalıq muzıkası.

3. Folklor muzikasına qanday janrdagi shıǵarmalar kiredi?

- a) Háyyiw, lapar, terme, qosıqlar;
- b) Estrada baǵdarındaǵı qosıqlar;
- c) Katta ashula, yalla, qosıqlar.

4. Estrada sóziniń mánisi qanday?

- a) Teatr; b) Sıpa, tóbeshik; c) Qosıq.

5. Ózbekistanda zamanagóy estrada muzikasınıń tiykarın salıwshı kim?

- a) Nadim Narxojaev; b) Batır Zakirov; c) Shermat Yormatov.

6. “Yalla” toparı qashan qalıplesken?

- a) 1971-jıı; b) 1970-jıı; c) 1974-jıı.

7. “Yalla” toparı atqarǵan qosıqlar qaysı juwapta durıs kórsetilgen?

- a) “Chayxana”, “Májnúń tal”; b) “Rano”, “Arab tangosı”;
- c) “Ózbekiston – jannat”, “Rano”, “Shahrisabz”.

8. Tómendegi folklor qosıqlarınan qaysı biri miynet procesi menen baylanıslı?

- a) “Charxim”; b) “Yar-yar” c) “Aq terek pe, kók terek”.

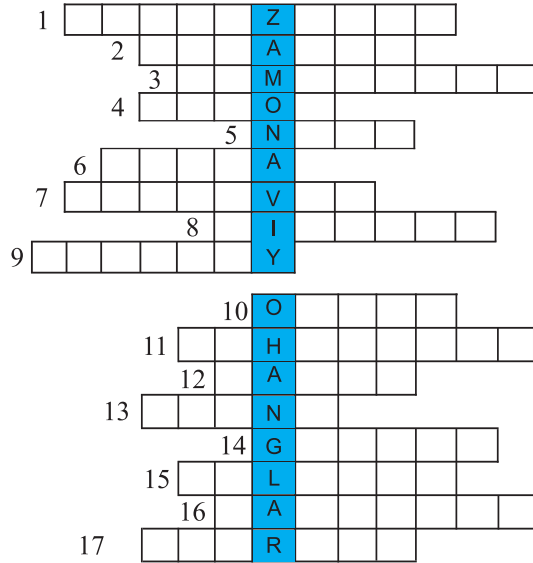
9. Qanday balalar folklor qosıqların bilesizler?

- a) “Boychechak”, “Chamanda gul”, “Aq terek pe, kók terek”;
- b) “Mayda-mayda”, “Xosh’-xosh”, “Charxim”;
- c) “Yar-yar”, “Kelin salom”.

10. Qaraqalpaqsha samal shaqırıw qosıǵı ne dep ataladı?

- a) “Háwjár”; b) “Aydar-Aydar”; c) “Túlkishek”.

KROSSVORD

1. Zamanagóy muzıka dóretiwshisi.
2. Ózbek kompozitori.
3. Iri muzıkalıq janr.
4. Eki tarlı ózbek milliy muzıka saz-ásbabı.
5. Muzıkanırn jazıw belgisi.
6. 1971-jılı is baslağan ózbek vokal ansambli.
7. Xalıqlar doslıgın bekkemlewge xızmet etetuğın mereke.
8. Orkestrdi basqaratuđın adam.
9. Dáslepki balalar estrada vokal ansambli.
10. Iri kólemdegi saxnalıq shıǵarma.
11. "Yalla" toparınırn qosıǵı.
12. B. Zakirov atqarǵan belgili estrada qosıǵı.
13. "Yalla" toparınırn qosıǵı.
14. Xorezm baqsıshılıǵında keń qollanılatuğın saz-ásbabı.
15. Xalıq muzıka dóretiwshiligi ne dep ataladı?
16. Ózbeklerde muzıka dóretiwshisin ne dep ataydı?
17. Jaslar arasında keń tarqalǵan zamanagóy muzıka túri.

III SHEREK

SHÍGÍS XALÍQLARÍNÍN KLASSIKALÍQ MUZÍKASÍ

1-tema: SHÍGÍS ÍRGAQLARÍ

Shígís xalıqlarınıń klassikalıq muzıkası burınnan bir-biri menen tıgız baylanısta bolıp, rawajlanıp kelgen. Bulardıń bir-birine uqsaslıgında maqomlardıń ornı girewli boldı. Orta hám Jaqın Shígís xalıqlarınıń muzikasınıń ladları, shertiw, aytıw usılları, notadağı bezewleri, namalarındağı ırğaqları bir-birine uqsas bolıp keledi.

Samarqand qalasında dástúrge aylanıp ótkerilip atırǵan usı festival xalıqlardı muzıka járdeminde bir-birine jaqınlastırıp, doslıgıń bekkemlew, klassikalıq muzıkalarına zamanǵa sáykes mazmun beriw maqseti qoyılǵan.

Bul festival UNESKO hám muzıka boyınsha Xalıq aralıq Keńes tárepinen tastıyılǵan hám onda ózbek, tájik, túrkmen, qazaq, qırǵız, ázerbayjan, awǵan, iran, túrk, arab, qıtay, yapon hám basqa da millet xalıqları óziniń kórkem óneri hám de klassikalıq muzıkaları menen qatnasadı.

● *D.Amanullaevanıń Usman Azim sózine jazǵan «Sharq taronasi» festival gimnin tırlań.*

SHARQ TARONASI

(Festival gimni)

Usman Azim sózi

Dilaram Amanullaeva muzıkası

Dun-yo-ning ko'ng-li-ga sen ber-ding ha-yot. Ru-hing-dan, o- na-sharq,

ya-ral- di ba-yot. Kuy- la-moq shav-qi-da mo- hir o'-zing-san,

Ho-fiz o'-zing-dir-san, sho- ir o'-zing-san. Jo'r bo'l-gin in- son- ga

mu- si- qa - qa-not. Qo'-shiq-dan ko'n-gil-lar bo'l- g'u-si bun-yod.

Qo'-shiq-da o'r-tan- gan ti- lak-san, o Sharq! Jum- la- i ja-hon-ga yu-rak-

san, o Sharq! Sa- lom, Sa- mar- qand -

Sharq dar-vo- za- si, Ta- ral ja- hon- ga -

Sharq ta- ro- na- si! Ta- ral ja- hon-

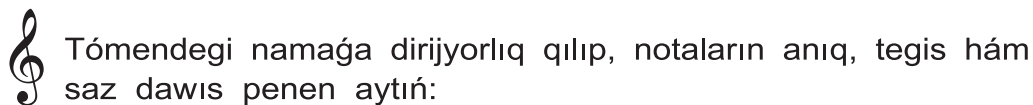

ga - Sharq ta- ro- na- si!

Jo'r bo'lg'in insonga musiqa – qanot,
Qo'shiqdan ko'ngillar bo'lg'usi bunyod.
Qo'shiqda o'rtangan tilaksan, o Sharq!
Jumlai jahonga yuraksan, o Sharq!

N a q a r o t :

Salom, Samarqand – Sharq darvozasi,
Taral jahonga – Sharq taronasi!

Tómendegi namağa dirijyorliq qılıp, notaların anıq, tegis hám
saz dawıs penen aytıń:

- ?!
1. «Sharq taronalari» festivali haqqında nelerdi bilesiz?
 2. «Sharq taronalari»nın vazıypası hám áhmiyeti haqqında aytıp berin.
 3. «Sharq taronalari» festivalında qaysı millet muzıkashıları óz ónerin kórsetedi?
 4. Usı tema boyınsha test sorawların dúziń.

2-tema: TÚRK HÁM ÁZERBAYJAN XALÍQLARINIŃ KLASSIKALÍQ MUZÍKASI

Türk muzıkası Orta Aziya xalıqları, ásirese ózbek xalqınıń muzıkasına kútá jaqın sanaladı. Türk muzıkasınıń negizgi janrı «maqom» dep ataladı hám tómendegi bólimlerden ibarat – taqsim, kor, basta hám t.b. Türk maqomların atqarǵanda zurna, baǵlama, saz, kamansha, tanbur, qonun, ud, sumbut, doira, dáp sıyaqlı milliy xalıq ásbapları shertiledi. Türklerde diniy máresim janrlarınan azan, tajvid, mavlaviy oyın, zikr hám basqalar keń qollanıladı.

Zamanagóy türk estrada muzıkası óziniń milliyligi, oyın namaları menen dúnyaǵa tanılǵan.

Zurna

Dáp

Soz

Darabuka

Ázerbayjan xalqı túrkiy xalıqlar toparına kiredi. Óziniń uzaq ótmishin hám milliy qádiriyatına iye xalıq. Ázerbayjan xalqı óziniń turmıs jaǵdayına, milliy dástúrlerine tiykarlanǵan janrlarǵa bay mádeniy miyrasına iye. Qosıqlarınıń melodiyları ırǵaqlarǵa bay, muǵamları erkin atqariladı. Ázerbayjan xalqı, saz ásbaplarǵa oǵada bay. Bular duduk, zurna, balabon, kemansha, saz, tar, dáp, naǵara, bala-naǵara, dumbul sıyaqlı saz ásbapları keń taralǵan.

● *Türk hám ázerbayjan xalıq namaların tıńlań.*

“Sharq taronasi” (festival gimni). U. Azim sózi, D. Amanullaeva.

Tómendegi namanı anıq, tegis hám saz dawıs penen aytıń:

GIZIL GUL

(Ázerbayjan xalıq qosıǵı)

Ortasha tezlikte

- ?!
1. Türk xalıq muzıkası haqqında nelerdi bilesiz?
 2. Ázerbayjan xalıq muzıkası hám saz-ásbapları haqqında she?

3-tema: TÜRKMEN XALÍQ KLASSIKALÍQ MUZÍKASÍ

Türkmenstan Orta Aziya xalıqları arasında áyyemgi tariyxqa iye bolǵan mámleketlerden biri esaplanadı. Onıń uzaq ótmishine múnásip bay qádiriyatları hám milliy dástúrleri bar. Türkmenstannıń dúnyaǵa belgili jáne bir sebebi –

Türkmen ansambli

bul eldiń ústinen «Ullı jipek» jolınıń ótkenligi, esteliklerge bay Marı qalasınıń bul mámlekette jaylasqanı. Basqa xalıqlar sıyaqlı túrkmenlerde óziniń folklorlıq hám milliy klassikalıq muzıkasınıń kópligi menen xarakterlenedi.

Xalqına keń tarqalğan muzıka úlgileri – bul «Huvdi» (besik jırı), «Yağış yağara keldi» (balalar qosıǵı), «Yar-yar» usağan kóp qosıqlardı aytıw múmkin.

Türkmen klassikalıq muzıkasınıń negizgi janrı—bul dástanlar, kórkem ádebiyat úlgilerinen paydalanǵan qosıqlar bolıp esaplanadı. Epik janrlardı atqarıwshılardı «Bagshı» dep ataydı. Olardıń eń áyyemgi dástanları – bul «Óguznoma» dep ataladı. Bunnan basqa «Góroǵh», «Ashıq Ğarib hám Shahsanam», «Aslı hám Káram» sıyaqlı dástanları bar.

Muzıka ásbaplarınan: ǵırjek, duwtar, túydúk, dilli túydúk hám qobızlar.

● “Zóhreján” xalıq naması.

Qish- da kish-mish pish-mas-mish, pish-sa kish-mish qish-mas-mish

GUSHLAR

Veli Ahmedov muzikası
Shermat Yormatov balalar
xori ushın qayta islegen

Tezirek

Yak-kaxon

Gish so- vul- di, ba- har gel- di,

1. S.
2.

A.

Sal- kin ba- gi ge- kol- di.

Yakkaxon

Ge-lin gush-lar, say-rang gush-lar, ya- shil ba- ga

Xor:

A.

yay- rang gush-lar, Ge- lin gush-lar, say-rang gush-lar,

ya- shil ba- ga yay-rang gush-lar, yay- rang gush- lar.

lar. Ge-lin gush-lar, say-rang gush-lar,

ya- shil ba- ga yay-rang gush-lar. Ge- lin gush-lar,

Say-rang gush-lar, ya- shil ba- ga yay-rang gush- lar,

Gish sovuldi, bahar geldi,
Salkin bagi gekoldi.

Gayduk bezep jaynizi,
Gayduk dene paynizi.

Naqarot:

Naqarot:

Gelin gushlar, sayrang gushlar,
Yashil baga yayrang gushlar.

Gelin gushlar, sayrang gushlar,
Yashil baga yayrang gushlar.

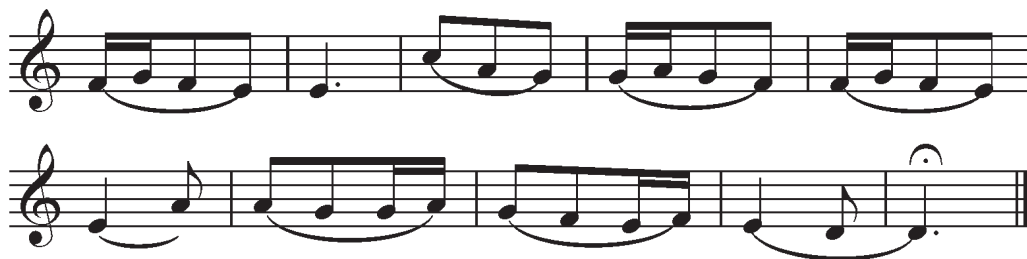
 Tóمندegi namany dirijyorlyq qylyp, notağa qarap aytır:

ZÓHREJAN

Türkmen xalyq sazı

Tez, janly

 = 192

- ?! 1. Túrkmén xalıq muzıkası haqqında aytıp beriń.
•• 2. Túrkmén muzıkalıq saz-ásbaplarınan qaysılardı bilesiz?

4–5-temalar: QAZAQ HÁM QÍRGÍZ XALÍQLARÍNÍN MILLIY KLASSIKALÍQ MUZÍKASÍ

Qazaq, qırǵız xalıqları óziniń tili, úrip-ádeti, mádeniyatı hám milliy muzıkaları menen bir-birine kútá jaqın xalıqlar. Qazaqlar qosıqtı «án», «óleń» – dese, qırǵızlar «ir» dep ataydı.

Negizgi ásbapları: qazaqlarda dombra, qobiz bolsa, qırǵızlarda qomuz dep ataladı. Qomuz dombıraǵa qusaǵan ásbap bolıp, úsh tarlı, perdelersiz boladı.

Dástanları qara sóz hám óleń (qosıq) aralastırılıp aytiladı. Ataqlı qazaq dástanı «Qız Jibek» bolsa, qırǵızlardıń dástanı «Manas».

Axmet Jubanovtıń jazǵan «Biy kúyin» dombırada esitkende kóz aldırna qazaqtıń keń dalasın esletedi.

Qırǵız xalıq muzıkası. Qırǵız muzıkasında qosıq janrınıń jalpı atı “Ir” dep ataladı. Sol sebepli bul atama hár túrli jaǵdaylarda jáne dástúrler menen baylanıslı bolǵan aytımlarǵa qollanıladı. Bul jerde miynet, salt-dástúrleri, turmıslıq, lirikalıq xarakterdegi jáne násiyat túrindegi qosıqlardı aytıp ótiw orınlı boladı.

Qırǵız mádeniyatında dástan atqarıwshılıq júdá jaqsı rawajlanǵan. Qırǵız dástanları kóinese qaharmanlıq mazmunǵa iye bolıp keledi. Ásirese, “Manas” haqqıdaǵı dástanlar toparı úlken áhmiyetke iye.

Dástan atqarıwshıların “manaschı”, geyde “aqın” dep ataydı.

Muzikalıq saz-ásbapları onsha kóp emes. Tiykarınan tarlı ilip shertiletuǵın komuz, tarlı tartqıshlı qılqıyaq, úplemeli choor jáne shıńqobız saz-ásbapları keń qollanıladı.

Qırǵızdıń kompozitorlıq óneri de milliy baǵıtta rawajlanıp kelmekte.

Qomyz

Shıńqobız

Dombıra

Qobız

☉ Qazaq hám qırǵız xalıq muzıkasınan úlgiler tırılań.

♩ Tómenдеgi namanı dirijyorlıq qılıp, notaǵa qarap aytır:

- ?! 1. Qazaq xalıq mádeniyatı jaǵınan qaysı xalıqqa jaqın keledi?
 •• 2. Qazaq xalıq muzıkasında qanday janrlar qalıplesken?
 3. Qırǵız xalıq muzıkasına tán ózgesheliklerin aytıp berir.
 4. Qırǵız xalıq saz-ásbapları haqqında aytıp berir.

6-tema: SHÍGÍS XALÍQLARÍNÍN KLASSIKALÍQ MUZÍKASÍNDAGÍ UQSASLÍQLAR

Shıǵıs xalıqları ázelden bir-biri menen siyasiy, turmıs jaǵdayları hám sawda-satıq jolları menen qatnasıp kelgen. Hár bir xalıqtırń ózinshe salt-dástúrleri, dástanları, saz-ásbapları, saz shertiw, qosıq aytır jolları bolǵan. Biraq olardıń atqarıwlarında, muzıka-qosıqlarında xalıqlardıń dástúr qosıqlarında bir-birine uqsaslıq bolǵan. Mısalǵa ózbek-tájik xalıqlarınıń maqomları Ázerbayjanlarda – muǵam, hindlerde – raga, maǵrib, arablarda – nuba dep atalıwi uqsaslıqtırń

dálilleriniń biri bolıp sanaladı. Shıǵıs xalıqlarınıń saz ásbaplarınıń atlarında bir-birine únles keledi. Mısalǵa rubap ásbabı – rebaba, rebab, tanbur ásbabı – tambura, tamera degen atamalarǵa iye. Sonday-aq urma ásbaplar, úlep shertetuǵın ásbaplardıńda atlarında uqsaslıq kóp.

Shıǵıs xalıqlarınıń saz-ásbaplarında da kóp uqsaslıqlar bar. Olardan biri, rubab ótmishte Shıǵıs xalıqlarında rebaba, rabab kórinisinde keń tarqalǵan. Bunday mısallardı kóp keltiriwge boladı.

Shıǵıs xalıqlarınıń turmıs jaǵdayları, úrip-ádetleri, kásibi-kári bir-birine uqsas bolǵanlıǵı sebepli hámme tárepten bir-birine uqsaslıq kelip shıqqan.

DÓSTLAR KUYLAYDI

Ibrohim Jiyanov sózi

Xurshida Xasanova muzıkası

Órtasha tezlikte

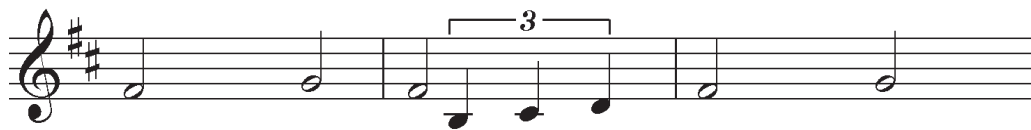
Eng - yo - rug' yul - duz - lar yog' - du - si -

da, Be - ar - mon e - di bo - la - li -

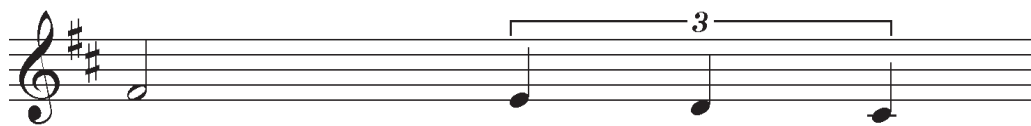
gim, Go' - zal man - zil - lar or - zu - si -

da Den - giz - day e - di sho'x - lik - la -

rim. O - lis o'l - ka - lar - ga suz -

gan oq yel - kan

bo - la - lik

Eng quv - noq qo' - shiq, kuy - lar Es -

gan sha - mol - lar qa - no - ti - da ke - la - di.

Bu quv - noq qo' - shiq, kuy - lar Bo -

la - li - gim - dan xo - ti - ra - dek qo - la - di.

Bir - ga - lik - da teng - dosh sir - dosh do'st - lar

kuy - lay - di.

Men bugun do'stlarim davrasida,
 Kelajak sari intilaman.
 Orzu-umidlar qanotida,
 Olam sirlarin o'rganaman.
 Shirin hayollarga o'xshab,
 Ketadi bolalik.

● *Shi'gís xalıqları muzıka miyrasınan úlgiler tırılań.*

Tóمندegi namanı dirijyorlıq qılıp, notaǵa qarap aytırń:

- ?!
1. Klassikalıq muzıkadaǵı uqsaslıqlar haqqında aytıp berıń.
 - 2. Maqomlar sistemasında shıǵarmalardıń birgelki atları ne delinedi?
 3. Shi'gís xalıqlarınıń uqsas saz-ásbaplarınıń atların aytırń.

7-tema: ZAMANAGÓY QARAQALPAQ MUZÍKASÍ HÁM ONÍŇ JANRLARÍ

Házirgi zaman qaraqalpaq muzıkası 1940-jıllardan baslap rawajlıana basladı. Buǵan sebep arnawlı muzıka

mektepleriniń ashılıwı qaraqalpaq milliy muzikalı teatrdiń shólkemlesiwi, mámleketlik radio komitetiniń qasınan ansambl shólkemleskenligi, milliy kadrlardıń arnawlı bilimge iye bolıp kelgenlikleri úlken rol atqardı. Á. Sultanovtıń basshılıǵında mámleketlik filarmoniyanıń qasınan xalıq saz ásbaplar orkestriniń ashılıwı qosıqshılıq janrınıń rawajlanıwına úlken túrtki boldı.

Ótken ásirdiń 50-jılları mámleketlik teatrda A.Xalimovtıń basshılıǵında simfoniyalıq orkestr shólkemlestirildi. Melodist kompozitorlar kóp sandaǵı shıǵarmalar dórete basladı. Bulardan J. Shamuratov, X. Turdıqulov, A. Qayratdinov, Á. Sultanov, Roman Sultanov, K. Abdullaev, Ğ. Amaniyazovlar kóp ǵana namalar dóretti.

Kompozitorlar awqamı dúzilip, oǵan Á. Sultanov basshılıq etti. Keyingi jılları arnawlı kompozitorlıq bilim alǵan talantlı jaslar kelip, zamanǵa say shıǵarmalar dórete basladı. Xalqımızdıń muzika ǵáziynesinen kompozitorlardan Ğ. Demesinov, N. Muxammeddinov, S. Palwanov, M. Jiyemuratov, D. Jańabaevalardıń kóp sandaǵı qosıqları, simfoniyaları, opera hám koncertleri orın aldı.

DÁRYASAÑ

Sadıq Nurımbetov sózi

“Sanalı keldi” naması
Qayta islegen Ğ. Dewesinov

mf Canto

Ǵa-ziy-ne bo- yın- da qa- liń to-ǵay-lar

Su-liw shı-ra -yı - ńa hám - me qa-rıy-dar

Bur-qa-sın-lap aq- qan shiy- rin
 suw-ırn bar, xalqım jerin a- bat et- ken dañ-qırn bar
 et - ken dañ-qırn bar
 kók jiek-li iy- di
 shámenge ay- lan-dı
 1.
 shal-qar kól-le- ri
 suw- sız jer- le- ri
 2.
 shalangán bo-yın- da qo- nıs
 jer-leri, xo-ja-lıq-tı ğul- len- dir- gen dañqırn bar
 dañqırn bar

f

Tol-qın-la-rıñ taw-day-

qayt-pas quwat-lı

sarı sazan- lar- rıñ

Bar- dur Ba- ha-lı

Kobikle-rıñ may-day suw- ı- rız tatlı

Ishkenlerdi yosh-lan

dir- ğan dár-ya-sañ way gil hey

dár-ya-sañ, way gel hey dár- ya-sañ ishkenlerdi yosh-lan

dár-ya-sań, dár-ya-sań, way gel hey dár-ya-sań,

Ǵ. Demesinovtıń simfoniyasınan úzindi tıńlań.

1. Zamanagóy qaraqalpaq muzikasınıń rawajlanıw jolların aytıp beriń.
- 2. Qaysı melodist kompozitorlardı bilesiz?
3. Kompozitorlardıń sońǵı jıllardaǵı dóretpelerin aytıń.
4. Ǵ. Demesinov qayta islegen «Dáryasań» qosıǵın tıńlap, úyreniń.

8-tema: **SAPARBAY PALWANOV (1937–1999)**

Saparbay Palwanov 1937-jılı Qońırat rayonında tuwılǵan. Jaslayınan muzıkaǵa qızıǵıp Saparbay Túrkmennıń Tashawız qalasında muzıka mektebin, soń Ashxabad mámleketlik muzıka bilim jurtınıń xor dirijyorlıq bólimin pitkeredi.

1961-jılı Leningrad mámleketlik konservatoriyasını tamamlap, Nókis mámleketlik muzıka bilim jurtına oqıtıwshı bolıp keledi. Sonıń menen qatar Stanislavskiy atındaǵı teatrda xormeyster bolıp isleydi.

S. Palwanov Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutı studentlerinen xor jámáátin shólkemlestirip, sol jámáát penen 1969-jılı Tashkentte ótken qaraqalpaq mádeniyatı hám ádebiyatı kúnlerine qatnasıp, óziniń birinshi shıǵarmalarınan bolǵan a kapella xorları: «Dala ármanları», X.Turdıqulovtıń «Gúlistan» qosıǵın xor ushın qayta islep, sheberlik penen atqardı.

Kompozitordıń dóretywshilik dáwiri mámleketlik teatrdıń bas dirijyori bolıp islegen waqtına tuwra keledi. Birneshe muzikalı dramalardıń avtorı. Olardan «Tiklengen tuw» (T. Ju-

mamuratov), «Mıńlardıń biri» (M. Dáribaev), «Adamlar qalay buzılǵan» (S. Jumaǵulov). “Jalańash korol”, “Ayaz baba, Santa Klaus hám qaraqshılar”. 1981-jılı Berdaq atındaǵı mámleketlik filarmoniyanıń quramında simfoniyalıq orkestr dúzip, onıń bas dirijyori bolıp isledi.

Kóplegen xorga arnalǵan shıǵarmalardıń avtorı. «Aralım», «Watan», «Respublikam», «Soldat antı», «Qaraqalpaqstan», «Erkinlik samalı» hám t.b. Ózbekistanǵa miyneti sińgen, Qaraqalpaqstan xalıq artisti. Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıqtıń laureatı.

«BOZATAW» SIMFONIYALÍQ POEMASÍ

Poema Ájiniyaz shayırdıń Bozataw qosıǵınıń tiykarında jazılǵan. Xalıq naması sheberlik penen qayta islengen.

Poema úsh bólimnen ibarat. Sol minor tonallıǵında jazılǵan. Kiris bólimi qosıqtıń temasınan alınǵan.

The image shows a musical score for the beginning of the symphonic poem "Bozataw". It consists of two systems of piano accompaniment. The first system is marked *mp* and the second *mf*. The music is in 2/4 time and B-flat major. The first system features a melodic line in the right hand with eighth-note patterns and a harmonic accompaniment in the left hand. The second system continues the melodic line and includes a *rit.* (ritardando) marking over the final measures.

Poemanıń birinshi bóliminde Bozataw naması tolıq shertilip, kem-kemnen bayıtılıp barǵan. Tarh, aǵashtan, mıstan islengen úplep shertetuǵın ásbaplardıń atqarıwında nama ayrıqsha túr alǵan.

Ekinshi bólim qurama bolıp eki bólimsheden dúzilgen. Birinshisi 6/8 ólsheminde re minor tonallıǵında jazılǵan. Onda xalıqtıń oǵada awır turmısı tarlı hám aǵash-úplemeli ásbaplardıń atqarıwında súwretlengen.

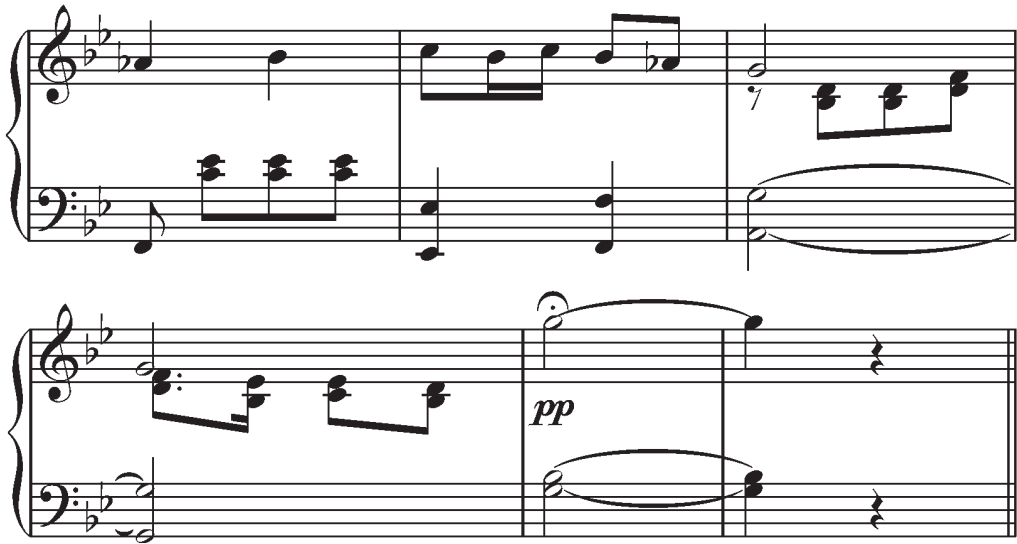

II bólimde eldi basıp alǵan jawlardıń temaları anıq kórsetilgen. Bólimniń sońında basqınshılardıń ústem kelgenligin, olardıń shadlıǵı shaqqan tempte 5/8 ólsheminde berilgen.

Poemanıń III bólimi eki bólimsheden ibarat. Birinshisinde Bozataw teması qaytalanǵan. Ekinshisinde:

«Ásir bolıp telmirisip aǵalar,

Yıǵlap at aldına tústi Bozataw», – degen tutqınlar toparın súwretleydi.

● S. Palwanovtńń «Bozataw» simfoniyalıq poemasınıń tıńlań.

- ?! 1. S. Palwanovtńń ómiri haqqında aytıp beriń.
 •• 2. S. Palwanov qanday jumislarda islegen hám qanday shıǵarmalar jazǵan?
 3. «Bozataw» poeması ne haqqında?

10-tema: **QARAQALPAQ JÍRAW-BAQSÍLARÍ**
QIYAS JÍRAW QAYRATDINOV (1903–1974)

Jırawlar xalıqtńń kóp ásirlik tariyxın bizge jetkergen poetikalıq hám muzikalıq kórkem óneriniń tiykarǵı dóretywshileri hám atqarıwshıları bolıp esaplanadı.

Xalqımızdıń belgili jırawlarınıń biri Qıyas Qayratdinov 1903-jılı Shımbay rayonınıń Keńes awılında tuwıladı. Dosımbet degen diyqannan qobız shertip, qosıq aytıwdı úyrenedi.

Dosımbetten «Ormanbet biydiń tolǵawın», «Posqan el», «Ullı tolǵaw», «Kishi tolǵaw» namaların úyrenedi. Toy-jiyınlarda birneshe márte Nurabulla, Dilim, Paleke, Seyfulla,

Ábdirasul, Erpolat jırawlardıń qobız shertip dástan jırlaǵanların esitedi. Solarǵa erip geyde toylarda bul da jırlaytuǵıń boladı. Ózine ustaz izlep kóp sergizdanlıqtan keyin, Seyfulla jırawǵa keledi. Seyfulla jırawdan «Dúysenbay tolǵaw», «Erman nama», «Tolqın nama» usaǵan 22 nama úyrenedi. Onnan keyin Seyfulla jırawdıń shákirti Begmurattan 18 ay dawamında «Alpamıs», «Edige», «Amanbay» dástanların úyrenip aladı. Sóytip Begmurat Qıyasqa “endi sen haqıyqıy jıraw boldıń”, – dep pátiya beredi.

Qıyas jıraw barlıǵı bolıp 20 ǵa jaqın dástan biler edi. Olar: «Alpamıs», «Bozuǵlan», «Qırıq qız», «Qurbanbek», «Gúlistan», «Amanbay batır», «Máspatsha» hám taǵı basqalar.

Kóp jıllıq miyneti ushın oǵan «Qaraqalpaq xalıq jırawı» húrmetli ataǵı berildi.

GENJEBAY BAQSÍ TILEWMURATOV (1929–1997)

Genjebay Tilewmuratov 1929-jılı Moynaq rayonında baqsı shańaraǵında tuwılǵan.

Ákesi Tilewmurat, jigit aǵaları Qazaqbay, Dáwletbaylar xalıqqa tanılǵan baqsı bolǵanlıǵı sebepli, Genjebay da baqsıshılıq ónerin tez meńgerip aldı. Bolajaq baqsıǵa ákesi Tilewmuratqa kelip turatuǵın úlken baqsılar Esjan, Japaq, Qurbaniyaz baqsılar, qońıratlı baqsılar Orınbay hám Jańabaylardıń úyinde jıynalısqı qosıq-dástan aytqanları kóp tásir qıldı.

Genjebay baqsı (solda) qosıq atqarmaqta

Genjebay ákesinen «Yusip-Axmet», «Qırmandalı», «Saytaxan-Hámra» dástanların úyrendi.

1957-jılı Tashkentte Ózbekistan jaslarınıń olimpiadasına qatnasıp, «Láy-láy», «Muwsa sen yarı» qosıqları ushın I dárejeli diplom aldı.

Baqsıshılıq miynetleri ushın oǵan 1969-jılı «Qaraqalpaqstanǵa miyneti sińgen mádeniyat ǵayratkeri», 1977-jılı «Qaraqalpaqstan xalıq baqsısı» húrmetli ataqları berildi.

● *Jıraw hám baqsı namalarınan úlgiler tırılań.*

?!
..

1. Qaraqalpaq kórkem ónerinde jırawlardıń ornı haqqında aytıp berıń.
2. Qıyas Qayratdinov haqqında sóylep berıń.
3. Jırawlar aytqan qanday dástanlardı bilesiz?
4. Genjebay Tilewmuratov ómiri hám dóretiwshilik islerin aytıń.

TEST JUMÍSÍ

1. Samarqandta hár eki jılda bir ótkeriletuǵın festival qashan baslanǵan hám qalay ataladı?

- a) 2000-jılı, “Baysun báhári”; b) 1997-jılı, “Sharq taronalari”;
c) 2000-jılı, “Máńgilik dástúrler”.

2. Boǵlama – qaysı xalıqtıń saz-ásbabı?

- a) Túrki; b) Qazaq; c) Hind;

3. Túrkmenderde “Háywiw” sózi qalay aytıladı?

- a) Alla; b) Jiji; c) Húvdi.

4. Iran milliy klassikalıq muzıkasınıń baslı janrın tabıń.

- a) Dastgoh; b) Raga; c) Maqom.

5. “Sharq taronalari” qanday festival?

- a) Xalıq aralıq kino festivalı; b) Xalıq aralıq muzıka festivalı;
c) Balalar festivalı.

6. Qırğızlar da qosıq janrı ne dep aytıladı?

- a) Manas; b) Ir; c) Qomuz.

7. Qıl qıyaq – qaysı xalıqtıń saz-ásbabı?

- a) qırğız; b) túrkmen; c) arab;

8. Ózbeklerde “Háywiw” sózi qalay aytıladı?

- a) Húvdi; b) Jiji; c) Alla.

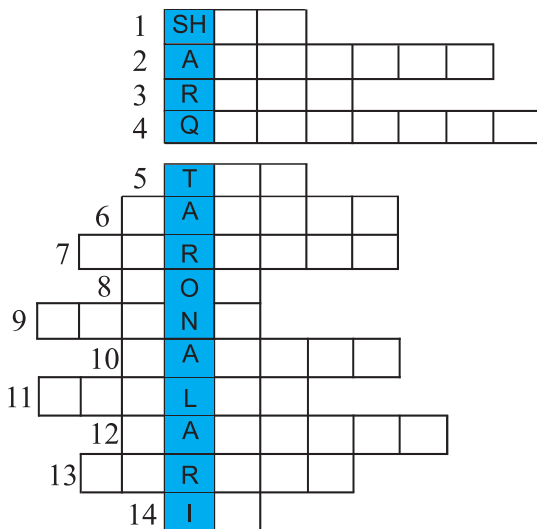
9. Raga janrı qaysı xalıq muzıkasına tán?

- a) túrk; b) yapon; c) hind.

10. Belgili qazaq xalıq dástanı.

- a) “Manas”; b) “Qırıq qız”; c) “Qız Jibek”.

KROSSVORD

1. Iran hám Ázerbayjan milliy klassikalıq muzıkasınıń úlgisi.
2. Qazaq xalqında eki adam arasında aytılatuǵın janr.
3. Hindler maqomlardı ne dep ataydı?
4. Belgili qırǵız xalıq dástanı.
5. Áyyemgi qıtay dinastiyası.
6. Hind hám iranlıqlardıń shán tárizli saz-ásbabı.
7. Túrkmén xalıq dástanlarınan biri.
8. Túrkmén hám ázerbayjan xalıq saz-ásbabı.
9. Shıǵıs xalıqlarınıń sırnay tárizli saz-ásbabı.
10. Yapon muzıkalı teatri.
11. Túrkmén xalıq qosıǵı.
12. Iran muzıkasınıń jetekshi janrı.
13. Ózbek hám tájik milliy klassikalıq muzıkasınıń baba wákili.
14. “Qosıq” qırǵızlarda ne dep ataladı?

IV SHEREK

EVROPA KLASSIKALÍQ MUZÍKASÍ HAQQÍNDA TÚSINIK

1-tema: EVROPA KLASSIKALÍQ MUZÍKASÍ

Evropa klassikalíq muzikasınıń opera, kantata, oratoriya, balet, syuita, simfoniya, uvertyura, sonata sıyaqlı kóp dawıslı janrdáğı muzikalıq shıǵarmalarınıń úlgisi Orta ásirlerde payda bola basladı. Sol waqıttan beri bunday shıǵarmalardı doretiwshiler óz zamanınıń talaplarına, úrip-ádetlerine sáykeslestirip, kele-kele házirgi dáwirdegi dárejesine keltirdi.

Opera – XVI ásirdeń aqırında Italiyada payda boldı. Olar tariyxıy qaharmanlıq, tariyxıy-romantik, epik, ápsanalıq, lirikalıq, dramalıq hám basqa da temalarda jazıldı.

Kantata hám oratoriyalar da operalar menen bir dáwirde payda boldı.

Bular jeke qosıqshı, xor, orkestr ushın jazılǵan kóp bólimlerden ibarat shıǵarmalar bolıp sanaladı.

Balet – francuzshadan alınǵan sóz bolıp, «oyınǵa túsemen, oynayman» degen mánini bildiredi. Francuz kompozitorı J. B. Lyulli balettiń birinshi úlgilerin jazǵan.

Simfoniya – XVIII ásirde payda bolıp, tez arada dúnyaǵa tarap ketken. Betxoven, Mocart, Shubert, Chaykovskiy, Borodin sıyaqlı klassikalıq kompozitorlar simfoniyanıń klassikalıq úlgilerin jarattı.

Evropa klassikalıq muzikasında «ballada», «sonata», «prelyudiya», «kvartet» sıyaqlı muzıka janrları payda boldı.

Evropa klassikalıq muzikasında “organ” namaları ayrıqsha orınǵa iye. Hawa járdeminde shertiletuǵın bul klavıshli ásbap ushın I. S. Bax, Gendel sıyaqlı kompozitorlar shıǵarmalar jazdı. Bul janrlar ózbek muzikasına XX ásirdeń baslap kirip keldi.

ELIZAĞA

Lyudvig van Betxoven muzikası

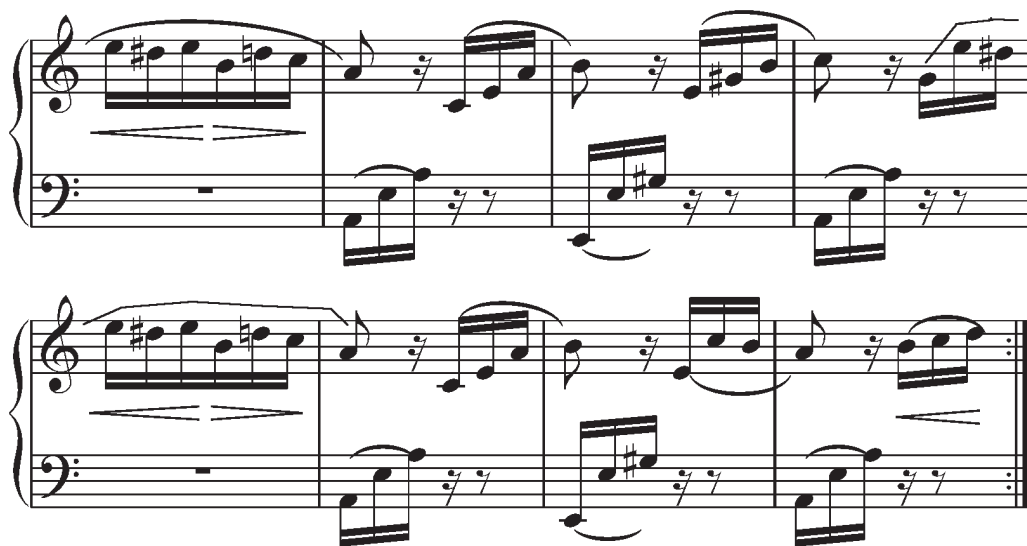
Tez

The first system of musical notation for 'Elizağa' by Ludwig van Beethoven. It consists of a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 3/8. The piece begins with a piano (*pp*) dynamic. The right hand features a melodic line with slurs and accents, while the left hand provides a rhythmic accompaniment with eighth notes and rests.

The second system of musical notation, continuing the piece. The dynamics remain piano (*pp*). The melodic line in the right hand continues with slurs and accents, and the bass line maintains its rhythmic pattern.

The third system of musical notation, featuring first and second endings. The first ending is marked with a '1.' above the staff, and the second ending is marked with a '2.'. The dynamic changes to mezzo-forte (*mf*) in the second ending. The notation includes slurs and accents in both hands.

The fourth system of musical notation, concluding the piece. The dynamics change to piano (*p*) and then pianissimo (*pp*). The right hand has a melodic line with slurs and accents, and the left hand continues with its rhythmic accompaniment.

 Kantata – jeke qosıqshılar, xor hám orkestr ushın jazılğan iri vokal-simfoniyalıq janr. Onda shıǵarmanıń mazmunı ariya, ansambl, xor jáne saz namaları arqalı ashıp beriledi.

Oratoriya – kantata sıyaqlı jeke qosıqshılar, xor hám simfoniyalıq orkestr ushın jazılğan kóp bólimli shıǵarma. Ol dramalıq shıǵarma bolıwına qaramastan teatr saxnasında emes, al koncert saxnasında atqarılıwǵa mólsherlengen.

Balet – birneshe muzikalıq janrlardı óz ishine qamtıǵan iri sintetikalıq muzikalıq saxnalıq shıǵarma. Balette shıǵarmanıń mazmunı muzıka hám oyın (xoreografiya) qurallarınıń járdeminde, yaǵnıy, oyın, plastikalıq háreketler, kostyum, saz muzıkası arqalı kórsetiledi.

- 1. Kóp dawıslı muzıka janrlarınan qaysılardı bilesizler?
•• 2. XVI ásirdeń sońında Italiyada payda bolǵan operalar qanday temalarda jazılǵan? Opera jazǵan qaysı kompozitorlardı bilesizler?
3. Kantata, oratoriya, balet janrları haqqında aytıp beriń.
4. Simfoniya qashan payda bolǵan hám de simfoniya jazǵan qaysı kompozitordı bilesiz?

2-tema: VOLFGANG AMADEY MOCART

Wolfgang Amadey Mozart
(1756–1791)

Shet el kompozitorlariniń ishinde dúnyaǵa jaslıǵınan belgili bolǵan Wolfgang Amadey Mozart 1756-jılı 27-yanvarda Avstriyanıń Zalsburg qalasında saray kompozitorı hám organshısı Leopold Mozart shańaraǵında dúnyaǵa keldi.

Oı 3 jasınan baslap muzıkaǵa qızıǵıp apası Annanıń klavesinde shertken muzıkaların bir esitkennen qátesiz shertip bere alar edi. Bunı sezgen ákesi Leopold oǵan ustazlıq etip, úyrete baslaydı. 6 jasqa kelip klavesinde jaqsı oynap, óziniń kishi shıǵarmaların jarata baslaydı.

7 jasta, 12 jasar apası Anna menen birge Franciya koroliniń sarayı Versalda koncert beredi. Aldın apası menen 4 qolǵa jazılǵan shıǵarmalardı shertip, sońınan skripkada birneshe shıǵarmalardı shertip, tırılawshılardıń alǵısına miyasar boladı.

Sarayǵa jıynalǵan miymanlar Volfrang penen qızıǵıp, oǵan hár qıylı tapsırmalar berip, teksere baslaydı. Burın kórmegen notalardı birden sheberlik penen shertedi. Basqa sazende bir márte shertken namanı kózi baylanǵan halda múltiksiz qaytalap shertip berip hámmeni hayran qaldıradı. Onıń atı basqa qalalarǵa jayılıp, Vena, Parij, London, Gana, Bryussel, Jeneva sıyaqlı qalalarda koncert beredi. Atası Leopold balasına muzıka jazıw sırların úyrete baslaydı. Nátiyjede 8 jasar Mocarttıń shıǵarmaları Parijde kitap bolıp shıǵadı. Oı 12 jasında óziniń birinshi operasın jazadı.

Atası menen Italiyada bolıwı jas Mocarttıń ómirinde úlken burılıs boladı. Italiyanıń bay muzıka mádeniyatı oǵan úlken

tásirin tiygizedi. Italiyanıń ataqlı kompozitorı Padre Martini oǵan kompozitorlıqtan sabaq beredi. Oqıwdıń sońında sınavdan tabıslı ótip, 14 jasar Mocart Bolonya Muzıka akademiyasınıń húrmetli aǵzası diplomın aladı.

Mocart áwladlarǵa «Figaronıń úyleniwi», «Sıyqırlı fleyta» operaların, kóp sanlı simfoniya, fortepiano ushın shıǵarmalar, sonata, koncertler, xor ushın shıǵarmalar qaldırdı.

Dúnya júzi xalıqları Mocart qaldırǵan altın miyras muzıkaların úyrenedi hám súyip tırılaydı.

☉ Mocarttıń “Báhár saǵınıshı” jáne basqa shıǵarmalarınan tırılań.

BÁHÁR SAǒÍNISHÍ

A.Overder sózi

V. A. Mocart muzıkası

Safar Barnoev awdarması

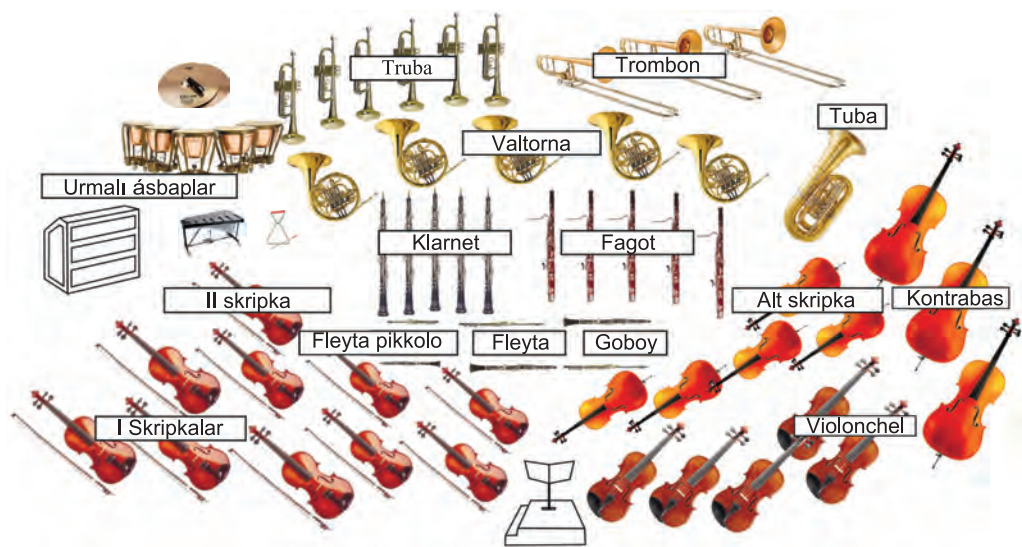
Kel- gin, ba-hor, qay- ta ya-na gul- la- sin qir- lar. Chul-
 di- ra-gan ir- moq- lar-dan yay- ra- sin dil- lar, Qush-
 lar so- zi, qu- yosh nu-ri Ko'z- la- ri- miz och- sin, o't-
 loq- lar-da o'y- noq- lay-lik, zavq- la- ri- miz tosh-sin.

- ?!
1. V. Mocart neshe jasınan baslap muzıka jaza basladı?
 2. Onıń apası Anna menen bergen koncertleri haqqında aytıp beriń.
 3. V. Mocart óziniń birinshi operasın neshe jasında jazǵan edi?
 4. Mocarttıń tereń bilim alıwı ushın qanday imkaniyatlar jaratılǵan edi?
 5. Mocarttıń Padre Martinige shákirt bolǵanı hám Bolonya muzıkalıq akademiyasınıń húrmetli aǵzası bolǵanlıǵı haqqında aytıp beriń.

3-tema: SIMFONIYA HAQQÍNDÁ TÚSINIK

Simfoniya kóplegen saz ásbapların birgelikte qosılıp shertetuǵıń muzıkalıq shıǵarması esaplanadı.

Simfoniyalardı ádette simfoniyalıq orkestr atqaradı. Geyde oǵan xor hám jeke qosıqshılar da qosıladı. Simfoniyalıq orkestrde qanday ásbaplar qatnasatuǵınlıǵın siz jaqsı bilesiz. Toliq simfoniyalıq orkestr tómendegishe jaylasadı:

Simfoniya ádette tórt bólimnen ibarat boladı:
 I bólim Sonata allegro formasında;
 II bólim lirik xarakterde, saldamalı, jay tempte;

III bólim Menuet yamasa Skertso xarakterinde;
IV bólim Rondo formasında. Bul bólim ádette saltanatlı, shadlı xarakterde keledi.

Simfoniya janrın nemis, chex, italiyan, francuz hám avstriyalı kompozitorlar yaratqan.

Simfoniyanıń klassikalıq túrlerin Y. Gaydn, V. Mocart, P. Chaykovskiy, S. Prokofyev, D. Shostakovish sıyaqlı kompozitorlar yaratqan. Ózbek kompozitorları arasında M. Ashrafiy, I. Akbarov, T. Qurbanov, S. Jalil, M Tajiev, B. Lutfullaev, M. Bafoev, qaraqalpaq kompozitorları Ğ. Demesinov, N. Muxameddinov, M. Jiyemuratovlar simfoniyalıq shıǵarmalar jazǵan.

Simfoniyanıń ápiwayı hám kishkene kólemdegi túri simfonietta, bir bólimnen ibarat túri Simfoniyalıq poema dep ataladı.

● V. A. Mocarttıń shıǵarmalarından úlgiler tıńlań (40-simfoniya).

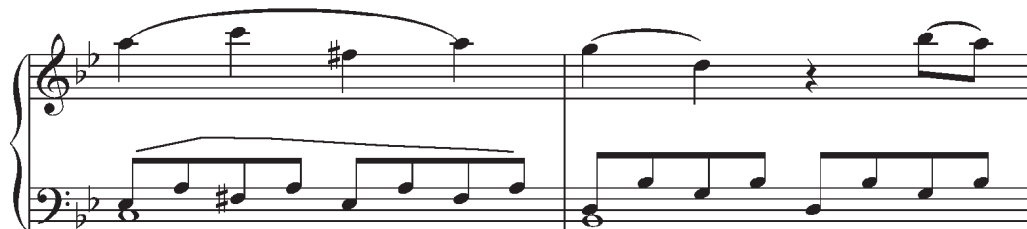
40-SIMFONIYA

(úzindi)

V. Mocart muzıkası

Ortasha tezlikte

The image displays a musical score for the first movement of the 40th Symphony by V. A. Mozart. The score is written for piano and is in G major (one sharp) and 3/4 time. It is marked 'p' (piano). The tempo is indicated as 'Ortasha tezlikte' (Moderato). The score is presented in two systems, each with a treble and bass staff. The first system shows the beginning of the piece with a piano introduction. The second system continues the melodic and harmonic development.

Simfoniyanı qurawshı bólimler.

Simfoniya – orkestr ushın baǵdarlangan iri kólemdegi muzıkalıq shıǵarma. Ádette simfoniya 4 bólimnen ibarat boladı. 1-bólim – Sonata allegro formasında; 2-bólim – kobinese 3 bólimli yamasa variaciya formasında; 3-bólim – quramalı 3 bólimli formada; 4-bólim – rondo yamasa variaciya formasında bolıp, saltanatlı tamamlawshı bólim boladı.

Muzıka ámeliyatında kompozitorlar 1 yamasa 2 bólimli simfoniya da dóretken.

- ?! 1. “Simfoniya” sózin táriyiplep beriń.
- 2. Simfoniyalıq orkestr qaysı saz-ásbaplarınan quraladı?
 - 3. Simfoniyanı qurawshı bólimleri haqqında aytıp beriń.
 - 4. Simfoniya janrında qálem terbetken qaysı ataqlı kompozitorlardı bilesiz?
 - 5. Ózbek hám qaraqalpaq kompozitorlarınan kimler simfoniya janrında kóbirek jazǵan?

4-tema: **LYUDVIG VAN BETHOVEN**

Lyudvig van Betxoven Germaniya-daǵı Reyn dáryasınıń boyında jaylasqan Bonn qalasında 1770-jılı dúnyaǵa keldi. Onıń atası hám ákesi logann hám kóp jıllar dawamında saray muzıkashısı, qosıqshısı bolıp islegen.

Betxovenniń shańaraq aǵzaları jarlı jasaytuǵın edi. Lyudvig az sóleytuǵın, kóbinese jalǵız júriwdi jaqsı kóretuǵın bala edi. Jaslayınan muzıkanı jaqsı kórer edi. Ákesi onıń muzıkashı bolıwın qálemes edi. Lyudvig ákesinen jasırın túrde skripka shertiwdi úyrendi.

Keyinnen balasınıń talantın sezgen logann oǵan klavesinde, skripkada oynawǵa ruqsat etip, ózi tayarlay baslaydı. 1778-jılı ákesi 8 jasar Lyudvigti birinshi márte koncertke shıǵaradı. Koncertte Lyudvigti tıńlawshılar júdá jaqsı qabil aladı. Onıń atı tez tanılıp, jaqsı oqıtıwshılar sabaq bere baslaydı. Organshı Nefe onıń oqıtıwshısı hám dostı bolıp qaladı.

Xojalıǵı jarlı jasaǵanlıǵı sebepli ol saray kapellasında organshınıń járdemshısı bolıp islewge májbúr boldı. Lyudvig jaslıǵınan muzıka jazıw menen shuǵıllandı. Onıń jazǵan sonataları, simfoniyaları dúnyaǵa belgili.

Lyudvig van Betxoven
(1770 – 1827)

Orta jasqa kelgende ol kesellikke shalınıp, qulağı esitpey qaldı. Sol jaǵdayda muzıka jazıwın toqtatpay, kóp sandaǵı sonatalar, pyesalar, simfoniýalar, oratoriya hám «Fidelio» operasın jazıp qaldırdı. Házirgi kúnde de barlıq konkurslarda Betxovenniń muzıkaları shertilip turadı.

● *Betxovenniń “Qaharmanlıq” 3-simfoniyasınan úzindi tırılań*

- ?!
1. Betxoven qashan hám qaerde dúnyaǵa kelgen?
 - 2. Betxovenniń balalıq dáwiri haqqında aytıp beriń.
 3. Betxovenniń birinshi koncerti haqqında aytıp beriń.
 4. Betxoven qaysı janrlarda shıǵarmalar dóretti?

5-tema: **FRIDERIK SHOPEN**

Friderik Shopen
(1810 – 1849)

Friderik Shopen dúnya muzıka mádeniyatına úlken úles qosqan ullı polyak kompozitorı. Ol óz dáwirindegi eń ataqlı pianinoshı hám polyak klassikalıq muzıkasınıń negizin salǵan kompozitor boldı.

Kompozitor Varshava qalasına jaqın jerde 1810-jılı tuwılǵan. Ol jaslayınan muzıka menen shuǵıllanıp 7 jasında óziniń dáslepki shıǵarmaların jazdı. 8 jasında birinshi koncertlerin berdi. 1830-jılı Friderik bilimin asırıw maqsetinde Parijge kelip, sol jerde ómiriniń aqırına shekem qalıp ketedi. Óz elinde ǵárezsizlik ushın gúreskenlerdi jazalap atırǵanlıǵı sebepli, ol Polshaǵa qayta almay, 1849-jılı Parijde qaytis boladı.

Shopenniń shıǵarmaları dúnya muzıkasına, ásirese, fortepiano muzıkasınıń rawajlanıwına úlken úles qostı. Ol negizinen fortepiano ushın shıǵarmalar kóp jazǵan, olar muzikalıq altın miyrastrıń biybaha úlgileri bolıp sanaladı.

Shopen 2 koncert, 4 pyesa, 3 sonata, 4 ballada, 76 polonez, 60 mazurka, 17 vals, 27 etyud jazıp qaldırǵan.

● Friderik Shopen shıǵarmalarından úlgiler tırılań.

MAZURKA

F. Shopen muzıkası

Júdá tez

The musical score is presented in three systems, each with a grand staff (treble and bass clefs). The first system begins with a forte (f) dynamic and a crescendo hairpin. The second system features a mezzo-forte (mf) dynamic. The third system ends with a piano (p) dynamic. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and dynamic markings.

 Tömendegi namanı notalarğa qarap aytiń:

-
 1. Friderik Shopen – sheber pianinoshı.
 •• 2. Shopen neshe jasınan muzıka jaza basladı?
 3. Shopenniń dóretiwshiligine tán ózgeshelikler haqqında aytıp beriń.
 4. Shopen qaysı janrlarda úlken miyras qaldırdı?

oq choy- nak – ka ko'k qop-qoq, ko'k choy-nak- ka oq qop-qoq

TUWILĠAN JER

(Xor ushın)

Keñesbay Raxmanov sózi

Ġaniy Amaniyazov muzıkası

Tu-wil-ğan jer, tu-wil-ğan jer bos-ta-

nim Sen ba-ğım-sañ, sen ta-ńım-sañ as-pa-nim,

Dár-ya te-ńiz kól-le-riń-de jú-ze-men, sen de-geń-de

qa-nat qa-ğar jas ja-nım Tu-wil-ğan jer

ba-ğım me-niń Tu-wil-ğan jer ta-ńım me-

niń Ol bos-ta-nım ol as-pa-nım Tu-wil-ğan jer

ja-nım me-niń niń

6-tema: MIXAIL GLINKANIŇ ÓMIRI HÁM DÓRETIWSHILIGI

Mixail Glinka
(1804–1857)

Rus klassikalıq muzikasınıń tiykarın salıwshılardıń biri Mixail Ivanovich Glinka 1804-jılı Smolensk guberniyasınıń Novospass awılında dúnyaǵa keldi. Glinkanıń muzıkaǵa qızıǵıwı jaslayınan belgili boldı. Ol diyqanlar orkestrin tırlap, ózi skripka, fleyta hám fortepiano shertiwdi úyrendi. Sonıń menen qatar shet tillerdi, ádebiyat hám tariyxtı, súwret sızıwdı úyrendi.

1817-jılı Peterburgke kelip, Blagorodniy pansionına oqıwǵa kiredi. 1822-jılı pansiondı pitkergennen

keyin muzıkaǵa qızıǵa baslaydı. Glinkanıń dóretiwshilik isleriniń jolǵa túsiwinde Pushkin, Griboedov, Jukovskiyler kóp járdem beredi. Muzıka menen tereńirek shuǵıllanıw ushın ol Germaniya hám Italiyaǵa saparǵa shıǵadı. Ol jerlerdiń mádeniyatı hám ataqlı kompozitorları menen tanısq, muzikalıq bilimin tereńlestiredi. Italiyada júrip birqansha shıǵarmalar jazadı. 1834-jılı Rossiyaǵa qayıp kelip «Ivan Susanin» operasını jazadı. Opera 1836-jılı saxnaǵa qoyılıp, úlken tabısqa erisedi.

Usınnan keyin «Ruslan hám Lyudmila» operasını jazıwǵa kirisedi.

1844-jılı Glinka Parijge kelip, ataqlı kompozitor Berlioz benen tanısqdı hám jaqın qatnasıqta boladı. 1845-jılı ol Ispaniyaǵa barıp, sol jerde kóp shıǵarmaların dóretdi. Madridte 1846-jılı «Aragonskaya xota» fantaziyasını jazadı. Ómiriniń sońǵı 9 jılı dawamında «Kamarinskaya» simfoniyalıq poemasını, kóp pyesalar, romanslar jazadı.

1857-jılı 3-fevralda Glinka Berlinde qayıts boladı.

● M. Glinka shıǵarmalarınan úlgi tırılań.

KAMARINSKAYA
(Simfoniyalıq fantaziya)

M. I. Glinka muzıkası

Ortasha tez

The musical score is written for piano and bass. It is in the key of D major (two sharps) and 2/4 time. The tempo is marked "Ortasha tez". The score consists of four systems of two staves each. The first system begins with a forte (*sf*) dynamic in the right hand and a mezzo-forte (*mf*) dynamic in the left hand. The second system features a piano (*pp*) dynamic in the right hand and a piano (*p*) dynamic in the left hand. The third and fourth systems continue the melodic and harmonic development.

7-tema: EVROPA MUZİKASINI DÚNYA XALÍQLARI ARASINA TARQALÍWI HÁM TÁSIRI

Evropa muzikası klassikalıq dárejege jetkenshe uzaq jollardı basıp ótken hám házirge shekem rawajlanbaqta. Onıń jáhán xalıqlarınıń muzıka mádeniyatına tásirin qońsılas bolǵan ellerdiń muzıkasınan biliwge boladı.

Aldın-ala rus muzikası usı jol menen rawajlanıp, keyin basqa xalıqlarǵa tarqala baslaǵan.

Muzıka mekteplerinde, arawlı kórkem óner joqarǵı oqıw orınlarında Evropa kompozitorlarınıń klassikalıq shıǵarmaları sabaqlıq sıpatında paydalanılıp keledi. Fortepiano, skripka, úplep shertetuǵın ásbaplarda bilim alıwshı hárqanday oqıwshı Evropa kompozitorlarınıń etyudların, koncertlerin, sonataların shertiwi shárt. Sebebi atqarıwshı sazendeniń texnikalıq uqıbınıń ósiwine sol shıǵarmalar kóp járdem beredi.

Usı jollar menen Evropa muzikası basqa xalıqlar qatarı ózbek hám qaraqalpaq muzıkasına da úlken tásirin tiygizdi. Usılardıń negizinde rawajlanǵan, óz milliyligine iye ózbek hám qaraqalpaq muzikası payda boldı.

Evropa muzıkasınıń ózbek hám qaraqalpaq muzıkasına tásiri XX ásirdiń baslarında baslandı. Biziń muzıkamız usılardıń tásirinde bir ásir dawamında rawajlanıp, jáhán xalıqlarınıń rawajlanǵan kórkem óneriniń dárejesine jetti.

Bul isler úlken áwlad kompozitorları V. Uspenskiy, A. Kozlovskiy, S. Vasilenko, R. Glierlerdiń T. Sadıqov, M. Ashrafiy, I. Akbarov, T. Jalilov, M. Burxanovlar menen birge dóretiwshilik islesiwinen baslanǵan. Nátiyjede, ózbek muzıka mádeniyatında Evropa klassikalıq jolları menen suwǵarılǵan óz shıǵarmaları – operalar, baletler, simfoniyalıq muzıkalar payda boldı. Usılay etip Evropa muzikası basqa ellerge de tásirin tiygizdi.

⊙ Evropa klassikalıq muzıklarınan úlgiler tırılań.

 Torgay sazın notaǵa qarap aytıń.

TORGAY I

- ?!
..
1. M. Glinkanıń muzıkaǵa qızıǵıwında diyqanlar orkestriniń roli nede?
 2. “Ruslan hám Lyudmila” operasınıń dóretiliwi haqqında aytıp beriń.
 3. “Kamarinskaya” simfoniyalıq fantaziyasınıń dóretiliwi haqqında aytıp beriń.
 4. Orta Aziya xalıqları muzıkasında evropasha janrdıǵı shıǵarmalardıń payda bolıw’ı.
 5. Simfoniya jazǵan dáslepki ózbek hám qaraqalpaq kompozitorlarınan kimlerdi bilesiz?

TEST JUMÍSÍ

1. V. A. Mocart qaysı ásirde jasap ótti?

- a) XIII ásirde; b) XIX ásirde; c) XX ásirde.

2. V. A. Mocarttıń watanı qaysı jer?

- a) Franciya; b) Qıtay; c) Avstriya.

3. Lyudvig van Betxovenniń operasın belgileń.

- a) Fidelio; b) Sıyqırlı fleyta; c) Karmen.

4. Friderik Shopen qaysı millet kompozitorı?

- a) francuz; b) polyak; c) yapon.

5. M. Glinkanıń operasın belgileń.

- a) Boris Godunov; b) Ivan Susanin; c) Traviata.

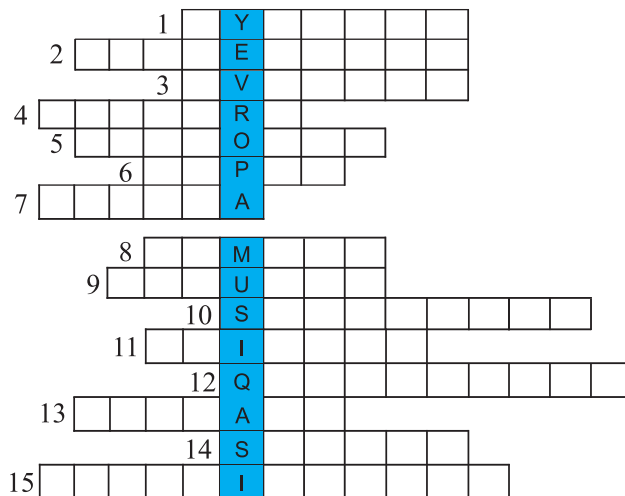
6. Jeke qosıqshılar, xor hám orkestr ushın jazılğan iri vokal-simfoniyalıq janr.

a) Balet;

b) Kantata;

c) Sonata.

KROSSVORD

1. Betxovenniń atı.
2. Dúnya júzine keń tarqalğan saz-ásbabı.
3. Tórt saz-ásbabınan dúzilgen ansambl ne dep ataladı?
4. 40tan artıq simfoniya dóretken avstriyalı kompozitor.
5. “Elizağa” atlı shıgarmanıń avtorı.
6. Ataqlı polyak pianisti hám kompozitorı.
7. Ullı rus kompozitorı.
8. Professional muzıka jáne qanday at penen ataladı?
9. Polyak xalıq ayaq oýınlarınan biri.
10. Iri muzıkalıq janr.
11. Betxovenniń belgili pyesası.
12. Betxovenniń 3-simfoniyasına qanday at berilgen?
13. Kompozitorlıq ónerge tán janr.
14. Kompozitorlıq ónerinen keń orın alğan saz janrlarınan biri.
15. M. Glinkanıń simfoniyalıq fantaziyasınıń atı.

MAZMUNÍ

Sóz bası	3
Ózbekistan Respublikasınıń mámleketlik gimni	4
Qaraqalpaqstan Respublikasınıń mámleketlik gimni.....	6

I SHEREK

Milliy klassikalıq muzıka haqqında túsinik

Milliy klassikalıq muzıka	8
Milliy klassikalıq sazlar	9
Milliy klassikalıq namalar.....	12
Shashmaqom – milliy klassikalıq muzıkaımızdıń negizi.....	14
Fergana-Tashkent úlkesiniń milliy klassikalıq muzıkası. Katta ashula.....	16
Xorezm úlkesiniń klassikalıq muzıkası	17
Surxandárya–Qashqadárya úlkesiniń milliy klassikalıq muzıkası	19
Qaraqalpaq xalqınıń milliy klassikalıq muzıkası	22
Qaraqalpaq baqsıshılıq mektebi.....	23
Milliy klassikalıq muzıkasınıń mádeniyatımızdaǵı ornı.....	24

II SHEREK

Zamanagóy muzıka hám onıń tiykarǵı ózgeshelikleri

Zamanagóy ózbek muzıkası.....	27
Zamanagóy muzıka. Qaraqalpaq muzıkası.....	28
Folklor muzıkası hám dástan atqarıwshılıq óneri	30
Estrada muzıkası. Batır Zakirov hám «Yalla» toparı	33
Muzıka boyınsha kórik-tańlaw hám festivallardıń.....	38

III SHEREK

Shıǵız xalıqlarınıń klassikalıq muzıkası

Shıǵız ırǵaqları.....	42
Türk hám ázerbayjan xalıqlarınıń klassikalıq muzıkası	45
Türkmen xalıq klassikalıq muzıkası.....	46
Qazaq hám qırǵız xalıqlarınıń milliy klassikalıq muzıkası	50

Shíqiz xalıqlarınıń klassikalıq muzıkasındaǵı uqsaslıqlar.....	52
Zamanagóy qaraqalpaq muzıkası hám onıń janları.....	55
Saparbay Palwanov (1937–1999).....	59
«Bozataw» simfoniyalıq poeması.....	60
Qaraqalpaq jıraw-baqıları Qıyas jıraw Qayratdinov.....	63
Genjebay baqsı Tilewmuratov (1929–1997).....	64

IV SHEREK

Evropa klassikalıq muzıkası haqqında túsinik

Evropa klassikalıq muzıkası.....	68
Volfgang Amadey Mocart.....	71
Simfoniya haqqında túsinik.....	73
Lyudvig van Betxoven.....	76
Friderik Shopen.....	77
Mixail Glinkanıń ómiri hám dóretiwshılıǵı.....	81
Evropa muzıkasınıń dúnya xalıqları arasına tarqalıwı hám tásiiri.....	83

Soib Begmatov, Kalmurza Kurbanov

MUSIQA

6-sinf uchun darslik

Qoraqalpoq tilida

Ózbekshe qayta islangen 6-basılıwınan
qaraqalpaqsha 3-basılıwı

Awdarmashi K. Kurbanov
Redaktor S. Tajetdinova
Kórk. red. Sh. Mirfayozov
Tex. red. Ye.Koryagina, B. Turımbetov
Notasın jazǵan B. Ashurov
Operator: Z. Aliyeva

IB No 4638

Basıwǵa ruqsat etilgen waqtı 15.08.2017 j. Formatı 70X90 $\frac{1}{16}$. Kegli 12,5.
«Arial» garniturası. Ofset usılında basıldı. 7,02 shártli b.t. 6,0 esap b.t.
Nusqası 12.460 dana. Kelisim 55-2008. Buyırtpa 190/351.

Ózbekistan Respublikası Baspa sóz hám xabar agentliginiń
Ġafur Ġulam atındaǵı baspa poligrafiyalıq dóretiwshilik úyi.
100129. Tashkent. Nawayı kóshesi, 30.
100128. Tashkent, Shayhontaxur kóshesi, 86.

www.gglit.uz info@gglit.uz